

UCHWAŁA NR L/434/2023

RADY GMINY WODZIERADY

z dnia 7 czerwca 2023 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wodzierady
na lata 2023-2027**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572) oraz art. 87 ust. 1, ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2022 r., poz. 840, z 2023 r. poz. 951) **Rada Gminy Wodzierady**

uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2027 stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wodzierady.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Przewodniczący Rady

Łukasz Kukiela

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wodzierady na lata 2023–2027

Zamawiający:	Urząd Gminy w Wodzieradach Wodzierady 24, 98-105 Wodzierady
Wykonawca:	Piotr Pawlak Skrzynno 93, 98-311 Ostrówek

Wodzierady 2023

Spis treści

Wstęp. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027	3
1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027	4
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce z uwzględnieniem aktów prawnych dotyczących gminy Wodzierady	5
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
3.1. Cele strategiczne polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
3.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	15
3.3. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	21
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	22
4.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami	

wykonanymi na poziomie gminy	22
5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Wodzierady	26
5.1 Położenie gminy Wodzierady	26
5.2 Historia gminy Wodzierady	28
5.3 Krajobraz kulturowy gminy Wodzierady	36
5.4 Zabytki nieruchome gminy Wodzierady	37
5.5 Zabytki ruchome gminy Wodzierady	54
5.6 Zabytki archeologiczne gminy Wodzierady	54
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń	76
7. Założenia programowe	79
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami	79
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	82
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	83
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	84
Zakończenie	85
Wykaz ilustracji	85
Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wodzierady z 2023 r.	86
Bibliografia	88

Wstęp. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027

Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a także dorobek czasów współczesnych. Jest to wartość materialna i niematerialna określająca nasze pochodzenie i kulturę. Na dorobek ten składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak również wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzkości, m.in. w zakresie nauki, sztuki, architektury czy techniki. Elementem dziedzictwa kulturowego są zabytki, w tym: zabytki ruchome, zabytki nieruchome oraz zabytki archeologiczne. Dziedzictwo kulturowe jest zatem fundamentem tożsamości danej społeczności, dlatego ważna jest jego ochrona w celu zachowania tego dorobku dla przyszłych pokoleń. Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy Wodzierady w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Działania te winny się odbywać w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez środki prawne, takie jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz działania finansowe. Wszystkie one mają pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy Wodzierady. Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, każda gmina zobowiązana jest do jego opracowania. Podstawą jego sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków. Program opracowuje się na cztery lata, z założeniem ewaluacji jego wykonania co dwa lata. Po uzyskaniu pozytywnej opinii przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi program przyjmowany jest przez Radę Gminy w Wodzieradach. Jego aktualizacja po 4 latach powinna uwzględniać dotychczasową realizację programu, zmieniające się warunki kulturowe, społeczne, gospodarcze i finansowe gminy oraz nowe uwarunkowania prawne. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027 ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Wodzierady. Wskazane w programie działania są zgodne z wojewódzkimi i gminnymi dokumentami planistycznymi, a planowane zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce. Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, w tym właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, ale także wszyscy mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego, którzy poprzez swą działalność, wpływają na zachowanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego danego obszaru.

1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027

Podstawą prawną ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, a zatem opracowania programu opieki nad zabytkami jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa ta określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków w Polsce. Art. 87 wspomnianej wyżej ustawy nakłada na poszczególne stopnie samorządu terytorialnego (zarządu województwa czy powiatu, lub wójta, burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzenia na okres 4 lat odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami uchwalają odpowiednio: sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym. Z realizacji programów samorząd sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które jest prezentowane odpowiednio: sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków. Zgodnie ze wspomnianym artykułem programy opieki nad zabytkami mają na celu:

- 1) (uchylony);

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – to akt prawny, określany także jako ustawa zasadnicza, który ma najwyższą moc prawną w systemie źródeł prawa w państwie. Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną, zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5, 6 i 86:

Art.5. : „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art.6. ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Art.86. : „każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840.) jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. i jej akty wykonawcze, które zastąpiły starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązały ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. W programie przyjmuje się pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z tym aktem prawnym. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami na poziomie gminy Wodzierady należy uwzględnić przede wszystkim przepisy tej ustawy, takie jak:

Art.3. Ustawy określający pojęcie *zabytku*: „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Art.4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organa administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art.5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków do:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art.6. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art.7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art.8. 1. Rejestr zabytków, zwany dalej „rejestrem”, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

2. Rejestr jest prowadzony w formie odrębnych ksiąg dla zabytków:

- 1) nieruchomości;
- 2) ruchomych;
- 3) archeologicznych.

3. Rejestr zawiera dane osobowe obejmujące: imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub posiadacza zabytku, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art.19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art.20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art.21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art.22. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

7. Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

- 1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela, lub użytkownika zabytku;
- 2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;
- 3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Art.87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) (uchylony);
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio: sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art.89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje (w tym zakresie) wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Na potrzeby niniejszego programu ważne jest uwzględnienie innych aktów prawnych, dotyczących zarówno ochrony zabytków, jak też opieki nad zabytkami na poziomie krajowym, a w szczególności:

- Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503, 1846, 2185, 2747.),
- Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351, z 2022 r. poz. 88, 1557, 1768, 1783, 1846, 2206, 2687),
- Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556, 2687.),
- Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916, 1726, 2185, 2375.),
- Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899, z 2022 r. poz. 1846, 2185.),
- Ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2020 r., poz. 194),
- Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, 1265, 1812.),
- Rozporządzenia szczegółowe Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotyczące zabytków i dziedzictwa materialnego.

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Wodzierady zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których się odwołuje gminy program opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady, połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, wojewódzkim oraz powiatowym.

3.1 Cele strategiczne polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022. Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. poz. 808 z dnia 11.09.2019 r.).

Program ten jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środków służących do realizacji wyznaczonych celów.

W ramach programu będą realizowane następujące cele:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.

3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.

2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.

3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.

4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1: Wsparcie merytoryczne działań w zakresie opieki nad zabytkami:

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

1. Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

1. Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Cele gminy Wodzierady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym i wpisują się przede wszystkim w cel strategiczny 2 i 3 oraz wzmacniają realizację kierunków działań w nich zawartych.

Również istotnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa Strategia Rozwoju Kultury z uzupełnieniem na lata 2004–2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionie. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów kraju. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in.: działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków; zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców[□] adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego; edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

Dokumenty na poziomie krajowym dotyczące opieki i ochrony nad zabytkami w sposób ogólny wyznaczają kierunki działań programu gminnego. Dokumenty strategiczne na poziomie hierarchicznie niższym nawiązują do wskazań na poziomie regionu. Również program opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady został sporządzony w nawiązaniu do głównych założeń tych dokumentów.

3.2 Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady ze (Uchwała Nr 1556/19 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 21 listopada 2019 r).

Strategia jest odpowiedzią władz regionu na zmieniające się uwarunkowania i wyzwania. Przedstawia spójny plan powiązanych i przemyślanych działań w perspektywie najbliższej dekady, stanowiący punkt wyjścia do szerokiej współpracy, której oczekiwanym efektem będzie podniesienie jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego. Będzie to harmonijnie rozwijające się województwo w centrum Polski, przyjazne rodzinom, mieszkańcom miast i obszarów wiejskich. Region, w którym nowoczesna gospodarka będzie szła w parze z ochroną walorów kulturowych i przyrodniczych. Strategia zakłada zrównoważony rozwój województwa łódzkiego z poszanowaniem jego dziedzictwa materialnego. Strategia wskazała słabą stronę ochrony i opieki nad zabytkami, jaką jest wciąż niewystarczająca skuteczność ochrony, zwłaszcza najcenniejszych form dziedzictwa kulturowego. Przyczynia się do tego: niedostateczne wykorzystanie dostępnych narzędzi (np. ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i uchwał reklamowych), niepełna synchronizacja współpracy instytucjonalnej i brak zintegrowanego systemu informacji, a także niedostateczna świadomość społeczna znaczenia zachowania walorów krajobrazu kulturowego. Do negatywnych przekształceń krajobrazu kulturowego terenów ruralistycznych zaliczono również zanik tradycyjnego budownictwa drewnianego.

W zakresie celu operacyjnego 2.1. Rozwój kapitału społecznego, kierunek działania 2.1.4. Wzmacnianie tożsamości regionalnej i lokalnej, strategia zakłada działania m.in. poprzez:

- kształtowanie świadomości regionalnej i lokalnej opartej na historycznej i kulturowej różnorodności, m.in. poprzez wspieranie organizacji wystaw, imprez i konkursów promujących region,
- wspieranie tradycyjnych produktów regionalnych oraz rozwoju twórczości ludowej, w tym m.in. wykorzystanie form tradycji w sektorze przemysłów kreatywnych, budowa infrastruktury regionalnych ośrodków promocji tradycyjnych produktów i twórczości ludowej,
- kreowanie marki *Łódzkie* wykorzystującej potencjał dziedzictwa kulturowego, walorów przestrzeni, produktów i wydarzeń symbolicznych,
- upowszechnianie wiedzy o historii i tradycji regionu na wszystkich poziomach edukacji szkolnej oraz pozaszkolnej.

W zakresie celu operacyjnego 3.2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu, kierunek 3.2.1. Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego strategia zakłada działania m.in. poprzez:

- zachowanie kompletności i integralności zasobu jako czynnika definiującego krajobraz kulturowy i tożsamość regionalną, ze szczególnym uwzględnieniem pomników historii, zabytków reprezentatywnych, historycznych jednostek przestrzennych oraz unikatowych komponentów dziedzictwa m.in. poprzemysłowego, związanego z komunikacją, sakralnego, rezydencjalnego, filmowego, drewnianego, mniejszości narodowych;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa do celów użytkowych (w tym komercyjnych) i promocyjnych (rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie obiektów zagrożonych i nieużytkowanych m.in. na funkcje kulturalne, naukowo-edukacyjne, turystyczne i rekreacyjne, zapewnienie należytego stanu zachowania zwłaszcza unikatowych komponentów), z uwzględnieniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych;
- zwiększenie skali i skuteczności ochrony zasobów kulturowych, w tym wspieranie projektów rewitalizacji zabytków, rozszerzenie możliwości finansowania, wspieranie alternatywnych form finansowania dziedzictwa kulturowego, np. finansowanie społecznościowe,
- inwentaryzacja i promocja lokalnych form architektonicznych zabudowy, promowanie wiedzy o architekturze, przygotowanie katalogów wzorów projektowania form nowej architektury (zgodnej z tradycją lokalną) wpisanej w kontekst krajobrazowy.

Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady z Planem zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego. (Uchwała Nr LV/679/18 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 28 sierpnia 2018 r).

Jak czytamy w planie, województwo łódzkie jest obszarem zróżnicowanym pod względem tradycji historycznych oraz materialnej i niematerialnej spuścizny kulturowej, i obejmuje swoim zasięgiem kilka historycznych jednostek administracyjnych tzw. Polski Środkowej. Zasadniczy zrąb jego terytorium stanowią ziemie: łączycka i sieradzka z Wieluńskim, część ziemi rawskiej z Księstwem Łowickim, a także Opoczyńskim. Na tym terenie znajduje się wiele cennych zabytków.

Zachowanie materialnych i niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego w jak najbardziej kompletnym i autentycznym stanie ma kluczowe znaczenie dla utrwalania tradycji regionalnej i uwypuklenia różnorodności jej charakterystycznych atrybutów. Zakłada się, że ochronie różnorodności i cech specyficznych dziedzictwa będzie służyło przede wszystkim pełne rozpoznanie jego zasobu, do czego w szczególności przyczyni się tworzenie gminnych ewidencji zabytków i katalogów budownictwa regionalnego. Kompleksowa identyfikacja obiektów i obszarów cennych będzie podstawą skutecznego zarządzania dziedzictwem.

Natomiast podniesieniu skuteczności działań na rzecz zachowania jego zasobów będzie służyło tworzenie opracowań analitycznych i dokumentów programowych. Podstawą osiągnięcia zakładanego celu jest utrzymanie istniejących form ochrony dla zidentyfikowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz obejmowanie ochroną nowo rozpoznanych elementów. Istotne znaczenie w tym względzie mają, zintegrowane w skali regionu, działania ukierunkowane w szczególności na lepsze wykorzystanie narzędzi prawa lokalnego.

Dla osiągnięcia poprawy stanu zachowania dziedzictwa konieczne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym. Zakłada się w szczególności kontynuację już realizowanych procesów rewitalizacyjnych w obrębie zabytkowych założeń przestrzennych i inicjowanie nowych, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów oraz obiektów mających wybitną wartość oraz zagrożonych degradacją, w tym reprezentatywnych i zlokalizowanych w kreowanej sieci ośrodków historycznych. Jeśli chodzi o gminę Wodzierady, wchodzi w grę zwłaszcza gminna ewidencja zabytków i gminy program opieki nad zabytkami. Zapisy zawarte w ww. planie

zostały uwzględnione podczas sporządzania Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Wodzierady na lata 2023–2027.

Kierunki działania według planu, istotne z perspektywy samorządu gminnego, ustala Biuro Planowania Przestrzennego województwa łódzkiego.

Kierunki działania

1. Zachowanie zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

1.1. identyfikację i dokumentowanie zachowanego zasobu dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in. kontynuacja:

- opracowania i aktualizacji gminnych ewidencji zabytków,
- opracowania katalogu lokalnych form architektonicznych,
- opracowania list dóbr kultury współczesnej.

1.2. Monitorowanie stanu zachowania i planowanie działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- realizację obowiązku sporządzania i aktualizacji gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami,
- sporządzanie studiów historyczno-urbanistycznych dla historycznych założeń przestrzennych.

1.3. Zapewnienie ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- podejmowanie działań na rzecz utrzymania ustanowionych form ochrony dla zabytków,
- kontynuację procesu wpisywania do rejestru zabytków nieruchomych,
- stanowienie ochrony zabytków w mpzp, w szczególności z uwzględnieniem określenia zasad zapewniających.

1.4. Wzmacnianie ochrony obszarowej dla szczególnie cennych form zabytkowego krajobrazu kulturowego regionu.

1.5. Wzmacnianie rangi ochrony unikatowych komponentów dziedzictwa kulturowego regionu

-biuro planowania przestrzennego województwa łódzkiego.

1.6. Poprawę stanu zachowania i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu.

Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady z Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023 (Uchwała nr XXI/352/20 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 27 października 2020 r. W sprawie przyjęcia *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023*).

Opracowany w październiku 2020 r. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020–2023, stanowi kontynuację założeń wcześniej obowiązującego wojewódzkiego programu. Celem strategicznym programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Dokument zawiera ogólną charakterystykę zabytków z terenu województwa wielkopolskiego i cele, które wskazuje jako priorytetowe do realizacji przez organa decyzyjne na poziomie województwa. Jego realizacja przyczyni się do otoczenia dziedzictwa województwa właściwą opieką, z zachowaniem zasady możliwie pełnego włączenia obiektów zabytkowych.

Realizacja planu wymaga ścisłej współpracy organów ochrony zabytków i instytucji wykonujących zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, samorządów poszczególnych szczebli oraz właścicieli obiektów zabytkowych. Dla osiągnięcia wysokiej

jakości dziedzictwa kulturowego i przestrzeni publicznych niezbędne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym, Szczególnie ważną rolę odgrywa postawa samorządów gminnych.

Poprawę stanu zachowania i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu uzyskać można dzięki kompleksowym rewitalizacjom historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich, z uwzględnieniem zachowania specyficznych cech ich struktury budowlanej i nadania odpowiedniego standardu estetycznego przestrzeniom publicznym, przy jednoczesnym ograniczaniu barier architektonicznych. Rewitalizacja powiązana z konserwacją, renowacją i rewaloryzacją obiektów i obszarów zabytkowych, szczególnie reprezentatywnych i zagrożonych zniszczeniem (nieużytkowanych lub użytkowanych niewłaściwie), może się przyczynić do właściwego ich wykorzystania, z uwzględnieniem wyeksponowania ich wartości oraz dostępności turystycznej. Jednym z narzędzi ochrony zabytków nieruchomości, zarówno znajdujących się w rejestrze zabytków, jak i w ewidencji, są ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ich zadaniem jest m.in. określanie rozwiązań niezbędnych do: zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także uwzględnianie opieki nad zabytkami przy ustalaniu przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu (w tym sposobu kształtowania zabudowy), np. poprzez wyznaczenie odpowiednio do potrzeb stref ochrony konserwatorskiej. W ich obrębie ustanowić można ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę zabytków znajdujących się na danym obszarze. Należy przy tym podkreślić, że ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (mpzp) stanowią formę ochrony zabytków znajdujących się w ewidencji, a nie wpisanych do rejestru zabytków. Są jedyną formą ochrony, jeśli chodzi o zachowanie właściwego kontekstu krajobrazowego zabytków.

Program zakłada realizację 3 celów operacyjnych, w których bardzo ważną rolę odgrywają samorządy najniższego szczebla:

Cel operacyjny: Atrakcyjność krajobrazu kulturowego:

- rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi - działanie podstawowe,
- poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych - działanie wspomagające,
- poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych – działanie uzupełniające.

Działania i zadania:

1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.2. Poprawa stanu zachowania zabytków.

Cel operacyjny: Regionalny system zarządzania dziedzictwem kulturowym:

- Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim – działanie wspomagające,
- Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym – działanie uzupełniające.

Działania i zadania

2.1. Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów.

2.2 Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny: tożsamość wielokulturowa regionu:

- kreowanie różnorodności kulturowej – działanie wspomagające,
- edukacja kulturowa mieszkańców województwa – działanie uzupełniające.

Działania i zadania:

3.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym.

3.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

3.3 Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Program opieki nad zabytkami powiatu łaskiego na lata 2010–2014 (Uchwały Nr XIII/102/11 Rady Powiatu Łaskiego z dnia 1 grudnia 2011 r.).

Powiatowy program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze strategicznym, określającym zasadnicze kierunki działań mających na celu zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, a także – w miarę możliwości – poprawę jego stanu na terenie danego powiatu. Nieaktualny już dziś powiatowy program nad zabytkami powiatu łaskiego sporządzono w oparciu o gminne ewidencje zabytków gmin wchodzących w skład powiatu łaskiego.

Priorytetowym celem programu było utrwalanie dziedzictwa kulturowego w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej powiatu łaskiego, w co powinny być również zaangażowane poszczególne gminy powiatu łaskiego. Program obejmuje obszar administracyjny powiatu, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc lokalizacji zabytków, krajobrazu kulturowego oraz pozostałych elementów zasobu kulturowego. Program zakładała współpracę Starostwa Powiatowego w Łasku z gminami oraz właścicielami obiektów zabytkowych z terenu powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Powiatowe i gminne programy powinny ze sobą współdziałać. W programie wskazano najważniejsze zabytki z obszaru gminy Wodzierady: dwór w Wodzieradach i kościół w Kwiatkowicach. Wskazano również stan ówczesnie obowiązującej ewidencji zabytków.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Wodzierady wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy. Gminną ewidencję zabytków wykorzystuje się przy ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Jest ona również podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami.

4.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wodzierady (Uchwała NR XXX/250/2021 Rady Gminy Wodzierady z dnia 16 września 2021 r.).

W Programie opieki nad zabytkami dla gminy Wodzierady na lata 2023–2027 uwzględniono ustalenia wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wodzierady. Studium jest dokumentem, w którym zawarte są wytyczne polityki przestrzennej w gminie Wodzierady, nie stanowi ono jednak prawa miejscowego. Ma charakter dokumentu strategicznego i stanowi zbiór danych informacyjnych, w oparciu, o które są tworzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W tomie II, rozdziale 4: *Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej* dokonano krótkiego opisu historycznego gminy oraz przeprowadzono diagnozę stanu zachowania zabytków z uwzględnieniem gminnej ewidencji zabytków. Wskazano szczególną potrzebę zadbania o zabytki wpisane do rejestru zabytków oraz pokrótce scharakteryzowano je. W dokumencie wskazano, że głównym problemem i zagrożeniem dla miejscowych zabytków jest brak odpowiedniej opieki nad zabytkami (por. art. 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zaznaczono także, że większość z nich jest w złym stanie i przeważnie wymaga pilnych prac konserwatorskich, renowacyjnych bądź robót budowlanych. Studium zaznacza, że brak gminnego programu opieki nad zabytkami oraz ustanowionej ochrony prawnej niektórych cennych obiektów skutkuje zatraceniem ich wartości zabytkowej i kulturowej w wyniku podejmowanych prac budowlanych (przebudowy, rozbudowy). Zasygnalizowano także, że problemem jest brak jakiegokolwiek informacji umieszczonej na obiektach zabytkowych, co

powoduje, iż ich wartość historyczna i kulturowa jest niedostrzegana i niedoceniana. Zagrożeniem dla krajobrazu kulturowego tutejszej gminy jest silna presja realizacji zainwestowania (zabudowa mieszkaniowa i rekreacyjna) na terenach dotychczas użytkowanych rolniczo.

W tomie II, w rozdziale 5.7 *Turystyka, sport i rekreacja* wśród miejsc szczególnie wartych zobaczenia są Wodzierady, Kwiatkowice i Piorunów z ich zabytkami. W tomie III, w rozdziale 5 *Kierunki oraz zasady ochrony dziedzictwa kulturowego* znajdujemy zapisy, że ochrona dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej jest istotnym elementem budowania tożsamości gminy i integracji jej mieszkańców oraz tworzenia korzystnego wizerunku gminy wykorzystującej i szanującej swoje dziedzictwo.

Ochrona zabytków powinna być realizowana w szczególności poprzez przestrzeganie i realizowanie obowiązków ochrony i opieki nad zabytkami. W podrozdziale 5.2 *Ochrona konserwatorska* ponownie zasygnalizowano konieczność wprowadzenia miejscowego planu opieki nad zabytkami. W celu ochrony zabytków wprowadzono strefy ochrony konserwatorskiej, dla których określa się ograniczenia w możliwościach zagospodarowania terenów, realizacji inwestycji oraz kształtowania zabudowy – do uwzględnienia przy sporządzaniu planu miejscowego. Tymi strefami są:

- 1) strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej zabytkowych układów przestrzennych:
 - a) zespół dworsko – parkowo – folwarczny w Piorunowie,
 - b) park dworski w Kwiatkowicach Kolonii,
 - c) zespół dworski w Wodzieradach wraz z parkiem dworskim,
 - d) park dworski w Kikach;
- 2) strefa zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego;
- 3) strefa ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych – granice strefy ustalono 30 m od strefy zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego; strefy nie ustala się dla stanowisk o chronologii nowożytniej.

Na obszarach objętych ochroną konserwatorską wskazuje się na:

- 1) dla stref ochrony konserwatorskiej układów przestrzennych:
 - a) potrzebę zachowania historycznego układu przestrzennego, rozplanowania ze wszystkimi elementami,
 - b) zakaz lokalizowania wysokościowych obiektów inżynierskich takich jak kominy, maszty itp., obiektów przemysłowych, uciążliwych zakładów usługowych oraz obiektów obsługi transportu,
 - c) zakaz stosowania napowietrznych linii energetycznych, telefonicznych itp.,
 - d) dostosowanie nowej zabudowy do historycznej formy i kompozycji przestrzennej w zakresie stosowanego materiału budowlanego, skali, formy architektonicznej,
 - e) rewaloryzację i modernizację obiektów o wartościach kulturowych,
 - f) usunięcie i przebudowę obiektów dysharmonijnych,
 - g) obowiązek uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla wszelkiej działalności budowlanej, przebudowy, rozbudowy i remontów wszelkich obiektów oraz podziałów nieruchomości,
 - h) ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z układem historycznym,
 - i) zachowanie i pielęgnację istniejącego drzewostanu;
- 2) dla stref ochrony archeologicznej:

- a) w obszarach stref zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego, oznaczonych na rysunku Studium, warunki realizacji robót ziemnych lub dokonywania zmiany charakteru dotychczasowej działalności regulują przepisy odrębne z zakresu budownictwa i ochrony zabytków,
- b) w granicach strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, w przypadku realizacji robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności obowiązuje przeprowadzenie badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego,
- c) powiększenie strefy ochrony archeologicznej po odkryciu nowych stanowisk i wpisaniu ich do ewidencji zabytków archeologicznych.

Program rewitalizacji dla Gminy Wodzierady na lata 2016–2023 (Uchwała NR XIX/216/2016 Rady Gminy Wodzierady z dnia 28 września 2016 r.).

Jest to ważny dokument strategiczny gminy, w którym dokonano analizy stanu możliwości rozwoju obszarów określonych jako problemowe/niedoinwestowane. Wytypowano określone projekty, których realizacja, rozłożona w czasie, ma doprowadzić do lepszego wykorzystania potencjału miejsca i przywrócenia stanu równowagi. W programie wskazano najważniejsze zabytki gminy. Jednym z celów programu będzie poprawa warunków estetycznych i funkcjonalnych przestrzeni publicznej.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Na terenie gminy Wodzierady obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz w razie potrzeb planowe są ich aktualizacje. Większość miejscowości ma plan zagospodarowania przestrzennego z 2003 r. Po tym roku wprowadzono nowe plany zagospodarowania przestrzennego w miejscach, gdzie znajdują się obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków dla:

- Dobruchowa (Uchwała Nr XXXIV/331/2006 Rady Gminy Wodzierady z dnia 23.10.2006 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wodzierady dla obrębu Dobruchowa),
- Kwiatkowice (Uchwała Nr XXXIV/357/2018 Rady Gminy Wodzierady z dnia 23.01.2018 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wodzierady dla obrębu geodezyjnego Kwiatkowice),
- Leśnica (Uchwała Nr XLII/422/2018 Rady Gminy Wodzierady z dnia 18.10.2018 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wodzierady dla obrębu geodezyjnego Leśnica).

Strategia Rozwoju Gminy Wodzierady na lata 2014–2020 (Uchwała NR XII/130/2015 Rady Gminy Wodzierady z dnia 16 grudnia 2015 r.)

W strategii stwierdzono, że duże znaczenie dla rozwoju gmin jako miejsca atrakcyjnego dla turystów powinny mieć obiekty zabytkowe (przede wszystkim zabytki w Kwiatkowicach, Piorunowie i Wodzieradach).

5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Wodzierady

5.1 Położenie Gminy Wodzierady

Gmina Wodzierady leży w centrum województwa łódzkiego. Znajduje się w północnym skraju powiatu łaskiego, 15 km od siedziby powiatu. Od południa sąsiaduje z gminą Łask (pow. łaski) i Dobroń (pow. pabianicki). Od zachodu – z gminą Szadek (pow. zduńskowolski). Od północy – z gminą Zadzim (pow. poddębicki). Od wschodu – z gminami Lutomiersk i Pabianice (dwie obie leżą w pow. pabianickim). Gmina Wodzierady położona jest w środkowej części Niziny Środkowopolskich – w obszarze etnicznym Wielkopolski południowo-wschodniej. Obszar gminy jest częścią Wysoczyzny Łaskiej.

Gmina ta – to przykład typowej gminy rolniczej, w której strukturze dominują użytkowania gruntów, użytki rolne zajmujące 71,9% jej powierzchni. Duży procent gleb na terenie gminy Wodzierady – to gleby klas III-V. Duże obszary gminy zajmują lasy, co może sprzyjać rozwojowi turystyki. Należałoby rozwinąć infrastrukturę turystyczną w odpowiednim stopniu, np. przez wybudowanie miejsc wypoczynku i rekreacji przy wytyczonych miejscach w lasach. Pałac w Piorunowie jest jedynym hotelem w gminie. O atrakcyjności terenu świadczy duża liczba prywatnych działek rekreacyjnych.

Największym ciekim wodnym przepływającym przez ten obszar jest rzeka Pisia, nad którą wcześniej budowano liczne młyny wodne. Poza Pisią przepływają liczne mniejsze nienazwane cieki. W Piorunowie znajduje się większy kompleks stawów rybnych. Charakter zabudowy gminy jest typowy dla obszarów wiejskich. Większe wioski (Kwiatkowice i Wodzierady) mają zabudowę zwartą, jednak w wielu z mniejszych miejscowości (Kiki, Wrząsawa) dominuje zabudowa rozproszona. Obecnie najważniejszą drogą, która przebiega przez gminę, jest droga wojewódzka nr 710 Błaszki – Łódź. Poza nią przez gminę prowadzą tylko drogi powiatowe i gminne, oraz dukty leśne.

Obszar gminy zajmuje 82,3 km² (stanowi to 13,31 % powierzchni powiatu łaskiego). W 2015 r. na terenie gminy Wodzierady mieszkały 3352 osoby, czyli średnio 41 osób na km². Rolnictwo i usługi – to dominujące dziedziny gospodarki. Większość podmiotów gospodarczych – to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Na omawianym terenie, poza nielicznymi przypadkami, brak większych zakładów przemysłowych, dominują mikro- i małe przedsiębiorstwa. Przez południową część Wodzieradów (Włodzimierz, Pelagia, Dobków) na odcinku 6 km przebiega trasa rowerowa – Łódzka Magistrała Rowerowa, która jest częścią transeuropejskiej trasy rowerowej *Eurovelo*, mającej w przyszłości połączyć Polskę, Niemcy i Ukrainę.

Siedziba gminy znajduje się w Wodzieradach, lecz niektóre ważne administracyjnie jednostki gminy (szkoła podstawowa, biblioteka gminna) zlokalizowane są w Kwiatkowicach. Z organizacji społecznych warto wymienić liczne jednostki ochotniczych straży pożarnych. Wśród obiektów sakralnych dominują rzymskokatolickie miejsca kultu (kościół w Kwiatkowicach-Kolonii, cmentarz w Kwiatkowicach, liczne kaplice). Przykładem kultu innej religii jest cmentarz ewangelicki w Chorzeszowie, przy którym jeszcze po 1945 r. stała świątynia ewangelicka, która się nie zachowała do dziś. Społeczeństwo gminy jest zróżnicowane, jego dużym problemem może być odpływ osób młodych do okolicznych ośrodków miejskich (głównie do Łodzi i Pabianic). W obręb gminy wchodzi 35 miejscowości. Gmina podzielona jest na następujące sołectwa: Chorzeszów, Czarnysz, Dobków, Dobruchów, Jesionna, Józefów, Kiki, Kwiatkowice, Leśnica, Magdalenów, Magnusy, Piorunów, Przywornica, Stanisławów, Wandzin, Wodzierady, Wola Czarnyska, Wrząsawa, Włodzimierz i Zalesie.

5.2 Historia Gminy Wodzierady

Dzieje gminy Wodzierady są bardzo mało znane. Do tej pory nie ukazały się znaczniejsze publikacje, które w obszerniejszy sposób omawiałyby historię tego regionu. Większość publikacji dotyczących regionu wrywkowo wspomina o gminie, głównie w kontekście dwóch najbardziej znanych zabytków z tego obszaru, tj. dworu drewnianego w Wodzieradach i kościoła w Kwiatkowicach. Badacze regionu mogą znaleźć informacje przede wszystkim w Archiwum Państwowym w Łodzi oraz w Oddziale tego Archiwum w Sieradzu. Wskazane byłoby przez władze gminne przygotowanie obszerniejszej pracy historycznej poświęconej historii gminy. Ślady bytu człowieka na tym terenie pochodzą z okresu epoki kamienia (9 tys. p. n. e.). W gminie odnajdujemy stanowiska archeologiczne m.in. cmentarzysko kultury łużyckiej (Alfonsów 1), ślad osadnictwa kultury przeworskiej (Chorzeszów 1), ślad osadnictwa kultury ceramiki sznurowej (Chorzeszów 2) i nawet ślad osadnictwa, rzym (moneta Antoninusa Piusa 138-161, Leśnica 1).

Liczne zachowane są ślady osadnictwa z czasów średniowiecznych. W okresie rozbitcia dzielnicowego obszar gminy początkowo był własnością poszczególnych książąt. Najstarszą wsią są Kwiatkowice. Wieś pojawia się w źródłach pisanych w 1279 r. W 1280 r. Leszek Czarny, książę sieradzki, nadał ją na własność Jaxom „w nagrodę za ich usługi znakomite ojczyźnie”. Odtąd

Jaxowie zaczęli się nazywać Kwiatkowskimi, używając herbu Gryf. Do najstarszych wsi należą również: Wodzierady (pierwszy znany zapis pochodzi z 1398 r. i dotyczy Johannes de Wodzeradi), Piorunów (pierwszy znany zapis pochodzi z 1390 r.), Chorzeszów (pierwszy znany zapis pochodzi z 1374 r.), Dobruchów oraz wsie Leśnica, Magnusy i Przywornica (pierwszy znany zapis pochodzi z 1386 r.). W dziewiętnastowiecznym „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” nie wspomniano tylko o wsiach Stanisławów i Włodimierz.

Do połowy XIX w. obszar dzisiejszej gminy znajdował się w powiecie szadkowskim w województwie sieradzkim. Gmina Wodzierady po raz pierwszy pojawia się na mapach w 1867 r., po reformach administracyjnych państwa zaborczego. Jej obszar był bardzo zbliżony do współczesnej, poza gminą znajdowała się wieś Kiki. Nazwa gminy została nadana od nazwy wsi, w której zlokalizowano siedzibę gminy. Gmina się znalazła w nowo utworzonym powiecie łaskim. Taki podział bez większych zmian zachował się przez okres I wojny światowej, czasy II Rzeczypospolitej (w nowo powstałym województwie łódzkim) oraz lata II wojny światowej (w 1939–1945 w Kraju Warty).

Materialnym śladem okresu okupacji niemieckiej są „besarabiaki” w Wodzieradach i Kwiatkowicach. Mieli je postawić przesiedleni tu mieszkańcy Wołynia pochodzenia niemieckiego. Po 1945 r. gmina Wodzierady znalazła się ponownie w województwie łódzkim. W latach pięćdziesiątych gmina została podzielona na trzy gromady w: Chorzeszowie, Kwiatkowicach i Wodzieradach. Tę pierwszą zlikwidowano w 1960 r., a w Kwiatkowicach – w 1968 r., a ich tereny włączono w obszar gromady Wodzieradów. Z dniem 1 stycznia 1973 r. przywrócono istnienie gminy Wodzierady, w którą włączono wieś Kiki, które wcześniej się znajdowały w gromadzie Bałuty. Od tego czasu obszar gminy się nie zmienił.

Poniżej przedstawiono zarys historii niektórych miejscowości z obszaru gminy:

Adolfów – Nazwa wsi pochodzi od imienia dziedzica dóbr Chorzeszowa, Adolfa Starzyńskiego. Pierwotnie nazwa wsi brzmiała Kolonia Adolf. W 1827 r. we wsi było 6 domów i 61 mieszkańców. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 48 osób, w tym: 25 mężczyzn i 23 kobiety. 27 osób było wyznania rzymskokatolickiego, reszta – to przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklarowali się jako Polacy. Od 1933 r. miejscowość wchodziła w obręb gromady Chorzeszów.

Alfonsów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. W nocy z 11 na 12 lutego 1864 r. kilku uzbrojonych osobników porwało z domu mieszkańca tej wsi, Andrzeja Brykowskiego, przewieli go do lasu w Mikołajewicach, gdzie go powiesili. Nie są znane bliższe szczegóły tej zbrodni. Nie wiadomo, czy była ta akcja bandytów, czy akcja odwetowa związana z trwającym powstaniem styczniowym. W „Dzienniku Powszechnym” za 1864 r., nr 54 relacjonującym to wydarzenie, pojawia się wzmianka, że do zdarzenia doszło w nowo formującej się kolonii. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 48 osób, w tym: 27 mężczyzn i 21 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego i deklarowały się jako Polacy. Od 1933 r. miejscowość wchodziła w obręb gromady Józefów.

Apolonia – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. Wieś została założona w 1847 r. przez dziedziców dóbr Wodzierady, Aleksandrę z Bajerów Parczewską z mężem Hipolitem Parczewskim. Rok wcześniej Łukasz Chmieliński, przysięgły i patentowany ziemiomierca Królestwa, dokonał pomiarów gruntowych planowanej kolonii dla przyszłych mieszkańców. Koloniści za nabytą ziemię musieli zapłacić kwotę w kupnego, a po jej uiszczeniu także należało wnieść opłatę za czynsz. Pierwszymi nabywcami gruntów w tej wsi byli: Mikołaj Łuczak, Łukasz Sobczak, Paweł Łukasiak, Jacenty Darnos, Paweł Stańczak, Marcin Kowalczyk, Izidor Brykowski, Sobestyan [Sebastian?] Brykowski, Jan Sammer, Bogumił Cep vel Flegel, Kazimierz Woytaszczyk, Paweł Śpiewak. Każdy z nich musiał sam wybudować dom mieszkalny. W 1890 r. mieszkaniec Apolonii, Wojciech Strojek, znalazł w ziemi skarb, tj. 9 funtów [3, 69 kg – przyp. red.] starych monet (w tym monety węgierskie z XIV w.) i kawałków srebra. Znalezisko zostało przewiezione do Petersburga. W 1924 r. do rejestru handlowego wpisano działalność „Adolf Zommer. Wiatrak”. Młyn wietrzny funkcjonował już od 1921 r. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 67 osób, w tym 30 mężczyzn i 37 kobiet. 50 osób było wyznania rzymskokatolickiego, reszta to

przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 8 budynków mieszkalnych. Od 1933 r. miejscowość wchodziła w obręb gromady Nowy Świat.

Babiniec – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. W 1881 r. we wsi działał młyn, w którym doszło do tragedii. W czasie naprawy koła młyńskiego zginął mężczyzna. W 1924 r. do rejestru handlowego wpisano działalność „Juljanna Tyc. Młyn wodny”. Młyn działał od 1900 r. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 81 osób, w tym: 40 mężczyzn i 41 kobiet. 23 osoby były wyznania rzymskokatolickiego, reszta – to przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 11 budynków mieszkalnych. W 1927 r. jeden z mieszkańców wsi bezskutecznie poszukiwał żony, która opuściła go, nie regulując kwestii prawnych. Od 1933 r. miejscowość wchodziła w obręb gromady Chorzyszów.

Chorzyszów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. Zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIV w. W 1374 r. jeden ze świadków sporów o Boleszyn mieszkał w Chorzyszowie. W XVI w. miejscowość opisywana jest jako „villa”. Pod koniec XVII w. wieś należała do Sebastiana Starzyńskiego. W XIX w. rodzina ta sprzedała miejscowy folwark Filipowi Sulimierskiemu za 108 tys. zł. W 1775 r. we wsi istniało 21 „dymów”. W 1820 r. na podróżującego kupca żydowskiego napadli bandyci, okradając go. Wskutek uderzenia w głowę napadnięty zmarł. W 1827 r. we wsi było 24 domów i 220 mieszkańców. W 1829 r. we wsi majątek swój posiadał Marcin Gayzler obejmujący młyn z gruntem 36 morgów, 197 prętów kwadratowych [1 pręt nowopolski, czyli 1/300 morgi był równy 18,66 m² – przyp. red.] z domem, stodołą i oborą położonego. W 1869 r. dobra chorzyszowskie zostały wystawione na licytację. W 1914 r. zebranie wiejskie podjęło decyzję o wybudowaniu budynku na potrzeby szkoły. W 1925 r. wieś zamieszkiwały 64 osoby, w tym: 31 mężczyzn i 33 kobiety. 50 osób było wyznania rzymskokatolickiego, reszta – to przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 6 budynków mieszkalnych. W 1925 roku zmarła jedna ze współwłaścicielki wsi, Katarzyna z Jonsików Piechulska. W 1928 r. wciągnięto do rejestru Stowarzyszeń i Związków, pod N 1754, Towarzystwo Ochotniczej Straży Pożarnej w Chorzyszowie.

Czarnysz – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. *Taryfa Podymnego* z 1775 r. wymienia 1 „dym” w miejscowości. W 1783 r. wieś była w posiadaniu Jana Mniewskiego, wojskiego orłowskiego. W 1827 r. we wsi było 6 domów i 34 mieszkańców. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 128 osób, w tym: 56 mężczyzn i 72 kobiety. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy i katolicy. We wsi znajdowało się 18 budynków mieszkalnych.

Dobków – Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od nazwiska posiadacza dóbr Leśnicy, Eugeniusza Dobka. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 140 osób, w tym: 65 mężczyzn i 75 kobiet. W 91 osób było wyznania rzymskokatolickiego, reszta – to przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 20 budynków mieszkalnych.

Dobruchów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane.. Zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIV w. W XVI w. miejscowość opisywana była jako „villa”. W 1775 r. we wsi było 18 dymów. W 1827 r. było tu 28 domów i 235 mieszkańców. W XIX w. wieś była własnością Bonawentury Wężyka i przeznaczona dla jego czterech córek jako posag. W 1843 r. została kupiona przez Ignacego Goszczyńskiego, męża Kamili z Wężyków za 100 tys. zł (15 tys. rubli carskich). W 1876 roku została nabyta za 33 400 rb. W 1925 r. wieś wraz z kolonią zamieszkiwało 413 osób, w tym: 192 mężczyzn i 221 kobiet. 404 osoby były wyznania rzymskokatolickiego, ewangelickiego – 1, innego chrześcijańskiego – 6, mojżeszowego – 2. Wszyscy mieszkańcy deklaruowali się jako Polacy. We wsi znajdowały się 63 budynki mieszkalne. W pamięci mieszkańców zachowała się brutalne zabicie niedoszłego amanta, jakie miało miejsce w 1931 r. Sprawca był w pełni świadomy dokonanej zbrodni. W okresie międzywojennym doszło tu również do dwóch nieszczęśliwych wypadków (wciągnięcie osoby przez maszynę do młócenia zboża oraz wypadek z użyciem broni), których ofiary poniosły śmierć na miejscu.

Hipolitów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 280 osób, w tym: 106 mężczyzn i 102 kobiety. 196 osób było wyznania rzymskokatolickiego, reszta – to przedstawiciele Kościoła ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklarowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 30 budynków mieszkalnych.

Józefów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane.. Być może nazwa pochodzi od imienia ojca założyciela wsi, Józefa Parczewskiego. Wieś została założona w 1859 r. przez dziedziców dóbr Wodzierady, Aleksandrę z Bajerów Parczewską z mężem Hipolitem Parczewskim. Obszar podzielony został na 17 równych części o powierzchni 7 mórg, 150 prętów[pręt nowopolski jako miara długości – to 44,32 m – przyp. red.], a 18 części miała „w klinach” 3 morgi, 81 prętów. Ziemię z podziału kupili: Jakub Thoma, młynarz z Łodzi, Jan Aurast ze wsi Mikołajewice, Gottlib Eichorst ze wsi Chorzeszów, Kazimierz Neuman z kolonii Teodorów, Andrzej Leperowski z kolonii Teodorów, Gottlib Koth z kolonii Adamów w dobrach Bełdów. Także ją nabyli: August Fesler z dóbr Chorzeszów, Michał Linica z dóbr Chorzeszów, Józef Hantz z kolonii Teodorów. Nabywcy zapłacili w kupne 1335 rubli srebrem, podzielone proporcjonalnie do wielkości nabytych gruntów.

Do dominium w Wodzieradach raz w roku należało odprowadzać czynsz w kwocie 48 kopiejek srebrnych. Koloniści mieli wyznaczony czas na postawienie budynków mieszkalnych do 1862 r. Parczewscy zobowiązali się utworzyć drogę prowadzącą z kolonii Józefów do Wodzieradów.

Julianów – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. W 1917 r. sołtysem wsi był Juliusz Sznajdra z Juljanowa. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 179 osób, w tym: 82 mężczyzn i 97 kobiet. 33 osoby były wyznania rzymskokatolickiego katolicką, 145 – ewangelickiego, innego chrześcijańskiego – 1. 71 mieszkańców deklarowało się jako Polacy, reszta uważała się za Niemców. We wsi znajdowało się 24 budynków mieszkalnych. W 1936 r. 63-letni mieszkaniec wsi popełnił samobójstwo, skacząc do studni. Przyczyną targnięcia się na życie były nieporozumienie małżeńskie.

Kiki – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane – . Zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIV w. (m. in. z 1322 r. jako *Kyki* – „na dokumencie arcbpa [arcybiskupa – przyp. red.] Jarosława wzm. o prebenda [wynagrodzenie duchownych – przyp. red.] de K. w kap. Gnieźnieńskiej)”. W XVI w. miejscowość opisywana jest jako „villa”. W 1775 r. we wsi było 9 „dymów”. W pierwszej połowie XIX w. wieś należała m.in. do Tomasza Siemiątkowskiego, generała wojsk carskich. W 1827 r. we wsi było 10 domów i 82 mieszkańców. W 1896 r., na dom leśniczego z Kik napadła nieznana szajka bandytów. 1924 r. do rejestru handlowego wpisano działalność „Karol Böhr. Wiatrak”. Młyn wietrzny istniał do 1915 r. W 1925 r. wieś wraz z kolonią zamieszkiwały 172 osoby, w tym: 81 mężczyzn i 91 kobiet. 160 osób były wyznania rzymskokatolickiego, pozostali – ewangelickiego. Wszyscy mieszkańcy deklarowali się jako Polacy. We wsi znajdowało się 24 budynków mieszkalnych. W 1925 zmarł Edmund-Teodor Patzerze, do którego należała połowa wsi.

Kwiatkowie i Kwiatkowie-Kolonia – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane. Jest jedną z najstarszych wsi w gminie Wodzierady, zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIII w. W XV w. było tu centrum majątku Kwiatkowskich. Parafię pw. św. Mikołaja i św. Doroty erygował arcybiskup gnieźnieński Jarosław Bogoria ze Skotnik. Istniał tu drewniany kościół pw. Świętego Krzyża z fundacji Marcina Jaxy. W 1579 r. świątynia miała zostać odnowiona. Z początkiem XVII w. wybudowano nową murowaną świątynię. Istniał tu od XV w. do XVII lub XVIII w. dwór obrony na kopcu w okolicy zachowanego założenia parkowego. Zachowały się jego archiwalne opisy inwentarzowe. Samo miejsce wymagałoby badań archeologicznych. Pierwotny kościół był postawiony i wyposażony w końcu XIV wieku przez Marcina Jana Kwiatkowskiego s. Mikołaja. W XVI w. miejscowość opisywana jest jako „villa”.

W końcu XVI wieku lub na początku XVII w. Kwiatkowie weszły w skład klucza lutomierskiego, W XVI w. we wsi istniała szkoła parafialna. W XVII w. wieś należała do rodziny Grudzińskich, a później – do księżnej Sanguszkowej i kolejno do Mączyńskich herbu Świnka. W 1775 r. we wsi było 32 „dymy”. W XIX w. wieś należała do rodziny Wężyków. W 1827 r. we

wsi było 33 domów i 270 mieszkańców. Ostatnim właścicielem wsi była rodzina Leopoldów, których gniazdo rodzinne było w nieodległym Rzepiszewie. Na początku XX w wieś była dotknięta kilkoma pożarami, m.in. w 1907 spłonął częściowo miejscowy dwór (wybudowany w XIX, po wojnie pełnił różne funkcje, rozebrany w latach siedemdziesiątych XX w.), w którym zginął Ignacy Leopold. Wieś była jedną z pierwszych w obecnej gminie, gdzie zawiązywały się spółki chłopskie. Była też miejscem drobnych strań w czasie I wojny światowej. W 1925 r. wieś wraz z kolonią zamieszkiwało 364 osób, w tym: 184 mężczyzn i 175 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego i deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowały się 52 budynki mieszkalne.

Leśnica – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane, , możliwe, że nazwa pochodzi od lasów, które bujnie porastały tereny. Obecnie wieś obejmuje również dawny folwark i osadę młyńską. Zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIV w. W XVI w. miejscowość opisywana jest jako „villa”. W 1783 r. wieś należała do Dzierzbickiego, wójczyca [pszczelarza, pozyskującego miód od dzikich pszczół – przyp. red.] orłowskiego.. Przed 1815 r. Izydor Mniewski sprzedał wieś Dominikowi Dobkowi. Ten w 1816 r. sprzedał ją za 90 tys. zł Eligiuszowi Dobkowi, po śmierci którego w 1839 r. wieś zajął – za długi – Józef Rudnicki. Folwark Podlesie został przy siostrach Eligiusza, Helenie i Lucynie. Opis dóbr Leźnicy: „dwór, czyli dom dworski mieszkalny, drewniany z bali rzniętych, wewnątrz wymurowany na glinę. Ma trzy pokoje, kuchnię i dwie komórki, komin murowany. Dom oficyną zwany: komin lepiony, pokoi dwa i trzecie schowanie, kuchnia w szczycie z sienią. Dom – gorzelnia, dwie stodoły, stodoła o dwu klepiskach, chlewy, kurniki, stajnie sklep i dwa sklepy murowane. Folwark Podlesie: stodoła, owczarnia, budynek o czterech izbach. Dwunastu półrolników robią pańszczyzny sześć dni na tydzień, każdy ma parę koni, krowę, maciorę, pług, radło, siekierę, sierp, kosę i wóz. Karczma bez stajni, kuźnia drewniana, młyn wodny o 2 kołach”.

W 1827 r. we wsi było 27 domów i 161 mieszkańców. W 1912 r. miejscowych zbulwersowała sprawa zniewolenia dwunastoletniej dziewczynki przez jej piętnastoletniego kolegę. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 421 osób, w tym: 206 mężczyzn i 215 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 60 budynków mieszkalnych. Z opowiadań starszych mieszkańców można wysunąć wniosek, że w okresie międzywojennym centrum wsi skupiało się na skrzyżowaniu dróg z Wodzieradów do Kwiatkowiec.

Lubicz – Nazwa wsi prawdopodobnie pochodzi od nazwiska Łuby. W 1925 r. wieś zamieszkiwały 3 osoby, w tym: 2 mężczyzn i 1 kobieta. Wszystkie były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdował się 1 budynek mieszkalny.

Magnusy – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane,. Obecna wieś – to osada włościańska i trzy folwarki. Zapisy o istnieniu wsi pochodzą z XIV w. W XVI w. miejscowość opisywana jest jako „villa”. W 1775 r. we wsi były 22 „ dymy”. W 1783 r. właścicielami wsi byli: Bogusławski, Czechowski, Janicki, Magnuski, Pniewski, Sobolewski. W 1827 r. we wsi było 21 domów i 142 mieszkańców. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 263 osób, w tym: 141 mężczyzn i 122 kobiety. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 39 budynków mieszkalnych.

Piorunów – Z całą pewnością nazwa wsi pochodzi od nazwiska Piorunowskich herbu Poraj, którzy z XV w. posiadali tę wieś oraz 4 inne: Czarnysz, Piorunówek, Wrząsawa i Wola Czarnyska. Na przełomie XV i XVI w. wspomniane wsie były w posiadaniu rodziny Naropińskich herbu Belina. W XVI w. miejscowość opisywana była jako „villa”. W 1775 r. we wsi było 14 „dymów”. W 1783 r. wieś należała do Mniewskiego, wojskiego sieradzkiego. W 1818 r. Paweł Dzierzbicki sprzedał część wsi. W 1827 r. we wsi było 12 domów i 110 mieszkańców. W 1829 r. za 120 300 zł miejscowy folwark został kupiony przez Michała Wehra, a po jego śmierci w 1838 roku wdowa sprzedała tę wieś (także Wrząsawę i Czarnysz) Wilhelmowi Nenckiemu za 150 tys. zł. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 238 osób, w tym: 108 mężczyzn i 130 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania

rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 17 budynków mieszkalnych.

Przyrownica – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane, Zapisy o jej istnieniu pochodzą z XIV w. W XVI w. miejscowość opisywana była jako „villa”. W XVI w. obszar dworski dawał dziesięcinę plebanowi w Małyniu, kmiecie zaś – proboszczowi łączyckiemu. W 1775 r. we wsi było 14 „dymów”. W 1827 r. było tu 14 domów i 120 mieszkańców. W 1918 r. nieznani bandyci dokonali napadu na mieszkanie miejscowego młynarza. Młyn w Przyrownicy funkcjonował jeszcze do 1992 r. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 255 osób, w tym: 130 mężczyzn i 125 kobiet. Ze wspomnianej grupy 175 było wyznania rzymskokatolickiego, pozostałe – ewangelickiego. 231 mieszkańców deklarowało się jako Polacy, reszta uważała się za Niemców. We wsi znajdowało się 36 budynków mieszkalnych.

Wandzin – Wieś została założona w 1854 r. przez Józefa Leopolda, ówczesnego dziedzica dóbr Kwiatkowie. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od imienia żony założyciela, Wandy. Wandzin został założony na części ziemi po wyciętym lesie o wymiarze 6 włók miary nowopolskiej. [1 włóka nowopolska była równa 16, 77 ha – przyp. red.] Zakupu ziemi dokonało 11 nabywców: Paweł Śpiewak, Mateusz Kasprzak, Paweł Stańczak, Stanisław Michalak, Józef Kijański – wszyscy pochodzący z kolonii Nowy Świat; Mikołaj Łuczak, Piotr Kolasa, Rafał Bryk – z kolonii Apolonia; Antoni Góra z wsi Czołczyn; Maciaszek Boruk z kolonii Katarzynów koło Prusinowic oraz Józef Boźniecki z Kwiatkowic. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 110 osób, w tym: 54 mężczyzn i 56 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 17 budynków mieszkalnych.

Wodzierady – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane, Zapisy o jej istnieniu pochodzą z XIV w. W XVI w. miejscowość opisywana była jako „villa”. W 1775 r. we wsi było 22 „dymów”. W 1827 r. we wsi było 19 domów i 191 mieszkańców. W XVII w. wieś należała do rodziny Dzierzbickich, a później – do Mniewskich. W 1840 wieś, jak większość okolicznych, stała się własnością Hipolita Parczewskiego. Po 1868 r. majątek przeszedł w ręce rodziny Kulczyckich. Wieś stała się świadkiem zdarzeń z czasów powstania styczniowego i I wojny światowej. W 1907 r. wieś została podzielona na dwie części: Wodzierady Górne i Dolne. W 1925 r. wieś (Wodzierady Dolne) zamieszkiwało 273 osób, w tym: 140 mężczyzn i 133 kobiety. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 33 budynków mieszkalnych.

Wola Czarnyska – Pochodzenie nazwy tej wsi jest nieznane, W 1783 r. należała do Michała Boksa Radoszewskiego, kasztelana brzezińskiego. Wioska miała kilku właścicieli. W 1820 r. Szymon Kolczyński sprzedał część swojego majątku Wincentemu Kobyłeckiemu, a Magdalena z Chabielskich Wąsowiczowa sprzedała swą część zięciowi Władysławowi Walewskiemu za 60 tys. zł. Sukcesorzy Stanisława Bonińskiego sprzedali części A i B wsi Wola Czarnyska Michałowi Sulimierskiemu. W 1827 r. we wsi było 8 domów i 80 mieszkańców. W 1925 r. wieś zamieszkiwało 172 osób, w tym: 87 mężczyzn i 85 kobiet. Wszystkie osoby były wyznania rzymskokatolickiego oraz deklarowały się jako Polacy. We wsi znajdowało się 21 budynków mieszkalnych. W okresie międzywojennym mieszkańcy wsi bardzo popierali ruch stronnictwa narodowego.

5.3 Krajobraz kulturowy gminy Wodzierady

Środowisko kulturowe gminy determinowane jest występowaniem na jej terenie: zabytków archeologicznych, zabytków architektury, założeń parkowych oraz wartości niematerialnych, do których zaliczyć można krajobraz oraz kulturę ludową. Krajobraz kulturowy – to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – są to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty. To także przestrzeń kulturowa. Wszystkie te formy są przekazywane

z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i podejściem do natury. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości pokoleń. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli się identyfikować ze swoją rodzinną miejscowością i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię. Głównym ośrodkiem kultury na terenie gminy jest Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Wodzieradach oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Wodzieradach. Obydwie instytucje mają swoją siedzibę w Kwiatkowicach.

5.4 Zabytki nieruchomości gminy Wodzierady

Na terenie gminy znajduje się dość spora liczba zabytków. Dominuje tu zabudowa mieszkaniowa z XX wieku, szczególnie cenna jest zabudowa drewniana. Budynki te stanowią historyczny element zabudowy wsi. Obiekty zachowały wiele z swej pierwotnej formy architektonicznej, zwłaszcza jeśli chodzi o konstrukcję ścian i są przykładem tradycyjnego budownictwa wiejskiego. Stanowią część dziedzictwa kulturowego gminy. To cenne zabytki kultury będące dziełami sztuki ludowej w dziedzinie budownictwa i są coraz rzadziej spotykanymi już dziś przykładami budownictwa drewnianego.

W gminie Wodzierady znajdziemy założenia dworsko-parkowe (Wodzierady, Piorunów). W Kwiatkowice zachowało się założenie parkowe bez budynków dworskich (dziewiętnastowieczny dwór w Kwiatkowicach rozebrano w latach siedemdziesiątych XX w). Do najcenniejszych zabytków gminy należy kościół pw. św. Doroty i w. Mikołaja w Kwiatkowicach. Znikomą grupę zabytków stanowią obiekty techniki i zabytki przemysłowe. Z licznych młynów i wiatraków do dziś się zachował tylko młyn w Piorunowie. W Piorunówku zachowały się pozostałości cegielni (komin oraz glinianki po wydobyciu gliny). Warta uwagi jest również zabudowa folwarczna w Wodzieradach i Piorunowie. Należy również wspomnieć o cmentarzu wojennym z 1914 r. w Wodzieradach jako istotnym miejscu.

Zabytki te są w różnym stanie zachowania. Na niektórych budynkach elewacja wymaga prac restauratorskich lub konserwatorskich. Szczególnie pilne jest przeprowadzenie prac konserwatorskich przy drewnianym dworku w Wodzieradach.

Gminna Ewidencja Zabytków w formie kart adresowych zawiera 37 obiektów (gminą ewidencję zaktualizowano w 2023 r zarządzeniem Nr 8/2023 Wójta Gminy Wodzierady z dnia 30 stycznia 2023 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wodzierady), w tym 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków. Najwięcej budynków wpisanych do GEZ znajduje się w Kwiatkowicach i Wodzieradach. Warto wspomnieć też o Piorunowie. Większość zabytków stanowi własność prywatną. Na innych wioskach znajdujemy pojedyncze budynki występujące w GEZ. Większość budynków wpisanych do GEZ uwzględnionych jest w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi

Zabytki nieruchomości o dużym znaczeniu, w tym zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Pierwszy z dwóch najcenniejszych – to *kościół parafialny pw. św. Mikołaja i św. Doroty św.* w Kwiatkowicach-Kolonii. Wpisany jest do rejestru zabytków (wpis do rejestru zabytków 238/A z dnia 24 lipca 1967 r.). Budynek wzniesiono w 1606 r. Wczesnobarokowy kościół fundacji Kacpra Puczka i Anny z Sarnowa stanął na miejscu wcześniejszej drewnianej świątyni pochodzącej z XV w. Prawdopodobnie dopiero w połowie XIX w. świątynię otynkowano z zewnątrz. Nr 23 „Dziennika Urzędowego Guberni Warszawskiej” z 1850 r. informował o planowanych pracach przy remoncie świątyni i ogrodzeniu. Nr 47 pisma „Zorza” z 1879 r. informował o trwających dwanaście lat pracach budowlanych przy świątyni, ponieważ ówczesny stan kościoła tego wymagał. Prawdopodobnie prace te przeprowadzono, kiedy proboszczem był Teodor Mejera.

Jak donosiła „Gazeta Świąteczna” z 1919 r. (nr 2001), dzięki postawie młodzieży z „drużyny śpiewaczej” udało się zachować przed niemiecką rekwizycją, w czasie I wojny światowej największy dzwón z kościoła. Został on zakopany w ziemi w Woli Czarnyskiej, w gospodarstwie Michała Kacprzaka. Wojska zrabowały jednak mniejsze dzwony. Przed 1929 r. przeprowadzono

bliżej nieznanne prace konserwatorskie. W latach 1981–1982 przeprowadzono wymianę pokrycia dachowego, dachówkę zastąpiono blachą. Wówczas wprowadzono stalowe stężenia w stropie. Między 1982 a 2001 r. w elewacji frontowej wykonano trzy nisze, a między 2001 a 2009 r. – emblemat maryjny.

Kościół znajduje się przy drodze wojewódzkiej nr 710, naprzeciw parku dworskiego i gminnego stadionu sportowego. Jego bezpośrednie otoczenie stanowią obiekty sakralne: cmentarz przykościelny, sala katechetyczna, dzwonnica i plebania. Świątynia jest otoczona murem ogrodzeniowym. Jest to budynek murowany zbudowany na ceglano-kamiennym fundamencie. Jego kubatura wynosi 2250 m³, a powierzchnia użytkowa – 180 m². Ściany są zbudowane z cegły ceramicznej, otynkowane od zewnątrz i wewnątrz. Kościół nieorientowany, jednonawowy z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Budynek kościoła jest oszkarpowany od zewnątrz. Do ścian północnej i południowej dobudowano zakrystię i niewielki magazyn (dawna kruchta). Dach nawy jest dwuspadowy, przechodzący w dach namiotowy nad prezbiterium, pokryty blachą miedzianą na deskowaniu. Na dobudowaniach dach jednospadowy.

Fasada (elewacja zachodnia) jest zamknięta trójkątnym szczytem ze spływami wolutowymi. Na wysokości okapu dachu gzyms profilowany dzieli fasadę na dwie części w poziomie. Dolna część fasady jest z dwuskrzydłowymi drzwiami wejściowymi zamkniętymi u góry łukiem pełnym, wpisanymi w portal. Portal ujęty jest po bokach dwoma pilastrami połączonymi belkowaniem. W portalu umieszczono herb Rola i Jastrzębiec. Nad portalem centralnie została umieszczona nisza z figurą Matki Boskiej, pierwotnie było to okno na chór muzyczny. Po obu bokach portalu widzimy po jednej niszy z figurami świętych Piotra i Pawła. W narożnikach elewacji są skośne szkarpy. Górna część elewacji zdominowana jest przez centralnie umieszczony emblemat maryjny, flankowany dwoma pilastrami, na których wspiera się gzyms profilowany. Fasada jest zwieńczona sygnaturką.

Prezbiterium jest wieloboczne, ze szkarpami w narożnikach. Elewacje boczne – ze szkarpami. Na elewacji bocznej południowej między szkarpami wnęka w murze tworzy arkadę. Widzimy tu liczne okna prostokątne zamknięte u góry łukiem pełnym, wypełnione witrażami.

Budynek kościoła stanowi historyczny element zabudowy wsi. Obiekt zachował wiele ze swej pierwotnej formy architektonicznej, ponieważ – w przeciwieństwie do wielu innych kościołów barokowych – nie był znacznie przebudowywany. Gmach kościoła jest przykładem wczesnobarokowego budownictwa sakralnego, pochodzącego z fundacji szlacheckiej. Świątynia ta pełni również funkcję mauzoleum rodowego fundatorów.

W pobliżu świątyni znajduje się dzwonnica (wpis do rejestru zabytków 239/A z dnia 24 lipca 1967 r.) Wzniesiono ją na początku XVII w. Przypuszcza się, że powstała w tym samym okresie, co kościół. Nr 47 pisma „Zorza” z 1879 r. informował o podwyższeniu dzwonnicy o cztery łokcie [łokieć – dawna miara długości, wynosząca 57,6 cm – przyp. red.] i wymianie dachu na blaszany. W 1982 r. wymieniono pokrycie dzwonnicy i oszalowanie piętra. Po 1986 r. zdjęto deskowanie. Dzwonnica znajduje się na działce przy drodze wojewódzkiej nr 710, naprzeciw parku dworskiego i gminnego stadionu sportowego. Jej bezpośrednie otoczenie stanowią obiekty sakralne: kościół parafialny, cmentarz przykościelny, sala katechetyczna i plebania.

Teren ogrodzony jest murem parkanem, z którym połączona jest, od ścian północnej, dzwonnica. Jest to obiekt murowany zbudowany z cegły, otynkowany. Zbudowany jest na planie kwadratu, o prostopadłościennym bryle. Jego kubatura wynosi 153 m³, a powierzchnia użytkowa 20,3 m². Nakryta jest dachem czterospadowym, pokrytym blachą miedzianą, zwieńczona krzyżem. Parter i piętro są oddzielone od siebie gzymsem. Każda ze ścian parteru dzwonnicy ma wnęki przesklepione łukowo. W ścianie południowej znajdują się dwuskrzydłowe drzwi, a w zachodniej i wschodniej – małe okienka, u góry zwieńczone łukiem pełnym. Elewacja piętra również jest bez detali architektonicznych. Wszystkie ściany piętra wieńczy gzyms podokapowy. We wszystkich ścianach dzwonnicy widzimy po dwa otwory bez szyb w formie prostokąta u góry zwieńczone łukiem pełnym.

Świątynia stoi pośrodku placu przykościelnego, który pierwotnie pełnił funkcję cmentarza. Na terenie cmentarza obecnie istnieją trzy groby. Dwa starsze są zlokalizowane w jego południowej części. W pierwszym pochowany jest Hipolit Jakubowski. Jest to postument, z ogrodzonym polem grobowym w postaci 4 słupków łączonych metalowym prętem, wybudowanych na kamiennej płycie. Postument zwieńczony jest metalowym krzyżem. W drugim grobie pochowani są członkowie rodziny Leopoldów i Mączyńskich. Pole grobowe ma ogrodzenie w postaci metalowego parkanu, wybudowanego na betonowej płycie z podmurówką. Wewnątrz pola znajduje się postument w formie prostopadłościanu, zwieńczony murowanym, bogato zdobionym krzyżem.

W północnej części placu, obok dzwonnicy znajduje się płyta nagrobna poświęcona Ignacemu Leopoldowi, zmarłemu w 1907 r., który brał udział w powstaniu styczniowym. Teren ten jest otoczony jest dziewiętnastowiecznym ogrodzeniem. W sąsiedztwie kościoła stoi plebania z 1912 r.

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii, fot. P. Pawlak

Dzwonnica przy kościele pw. św. Mikołaja i św. Doroty i w Kwiatkowicach-Kolonii, fot. P. Pawlak

fot. *Nagrobki przy kościele pw. św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii*, fot. P. Pawlak.

Drugim najcenniejszym zabytkiem gminy Wodzierady jest *drewniany dwór w Wodzieradach* (wpis do rejestru zabytków 259/A z dnia 24 lipca 1967 r.). Dwór wzniesiono około 1825 r.

W okresie powstania styczniowego we dworze leczono rannych powstańców m.in. z bitwy pod Dobrą. Był też bazą zaopatrzenia dla miejscowych oddziałów. W okresie międzywojennym oświetlany był prądem elektrycznym, pochodzącym z turbiny wodnej. Była ona prawdopodobnie zainstalowana w dziś już zasypywanym stawie dworskim. W 1947 r. dwór przejęła Samopomoc Chłopska.

W 1951 r. opracowano projekt dostosowania dworu na potrzeby siedziby domu kultury, ośrodka zdrowia i biura organizacji społecznych. Założono dostosowanie pomieszczeń dworu na potrzeby m.in.: biblioteki, świetlicy, gabinetu lekarskiego i dentystycznego oraz poczty. W planie wyraźnie zaznaczano, że w tutejszym regionie brakowało odpowiednio przeszkolonych specjalistów budowlanych, mogących przeprowadzić prace. W latach 1953–1954 ze środków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeprowadzono remont budynku. Wiadomo, że od 1966 r. dwór pełnił już rolę mieszkania. Przez dłuższy czas na terenie założenia dworskiego funkcjonowała Spółdzielnia Kółek Rolniczych.

W 1977 r. oceniono stan dworu, z możliwością ponownego jego zaadaptowania na potrzeby kulturalno-oświatowe. Stwierdzono wtedy znaczne zniszczenie ścian zewnętrznych, wieńcowych oraz w takiej samej skali zniszczenie gontu na dachu (jedna z połaci dachu uległa załamaniu). Zalecono kompletną ich wymianę. Na pewno do 1985 r. istniał tynk na ścianach zewnętrznych, gdyż pierwotnie ściany zewnętrzne były otynkowane. Do tego czasu budynek posiadał jeszcze okna i drzwi, których obecnie nie ma. W 1985 r. stan zachowania oceniono na „średni”. Wskazano, że należy przyspieszyć prowadzony remont i naprawić otynkowanie. Urząd Wojewódzki w Łodzi w 1987 r. w trybie pilnym nakazał właścicielowi przeprowadzenie remontu zabytku. W 1992 r. stan dworu oceniono już na „bardzo zły”.

W 1993 r. przeprowadzono oględziny budynku przed zaplanowanym remontem. W 2004 r. przeprowadzona kontrola stwierdziła, że obiekt jest w trakcie remontu, nie jest jednak odpowiednio zabezpieczony. Obecnie dwór jest w posiadaniu osoby prywatnej. Znajduje się na końcu wsi przy wyjeździe w kierunku Leśnicy, w pobliżu skrzyżowania z drogą w stronę Kwiatkowic. Otoczony jest innymi obiektami założenia dworskiego, resztkami parku oraz współczesnymi budynkami. Jest to drewniany budynek parterowy o wysokim poddaszu. Zbudowany na rzucie prostokąta, wydłużony na linii wschód–zachód. Bryła budynku jest prostopadłościenna. Budynek przykryty jest czterospadowym łamanym dachem polskim. Ryzalit i portyk posiadają dachy dwuspadowe. Dwór pokryty jest gontem. Fasadę (elewacja północna) dziewięcioosiową z głównym wejściem na osi, zdobi murowany czterokolumnowy piętrowy portyk, zwieńczony trójkątnym szczytem. Elewacja południowa również dziewięcioosiowa, z głęboko wysuniętym prostokątnym ryzalitem zamkniętym trójkątnym szczytem, po bokach mającym spływy wolutowe. Przed ryzalitem jest taras. Elewacje boczne są trzyosiowe. Budynek jest przykładem drewnianego, klasycystycznego budownictwa dworskiego. Okna i drzwi są tymczasowo zabezpieczone płytą. Pilnie należy zabezpieczyć obiekt oraz go zaadaptować. Niewiele się zachowało z założenia parkowego przy dworze. Na wschód od dworu zachowały się dwa czworaki dworskie.

fot. *Dziewiętnastowieczny dwór w Wodzieradach, elewacja południowa*, fot. P. Pawlak

Dziewiętnastowieczny dwór w Wodzieradach, elewacja północna, fot. P. Pawlak

Czworaki dworskie w Wodzieradach, fot. P. Pawlak.

Po przeciwnej stronie drogi z Wodzieradów do Leśnicy, naprzeciw dworu drewnianego znajduje się drugi dwór w tej miejscowości. Budynek został wzniesiony na przełomie XIX i XX w. Być może dwór powstał z rozbudowanej owczarni. Po 1945 r. do lat dziewięćdziesiątych pełnił funkcję szkoły podstawowej. W 1948 r. jej kierownikiem miała być Krystyna Jasnanowska, uczyło się tu 56 dzieci. Brak szczegółowych informacji o historii budynku. W ciągu kilkudziesięciu lat obiekt

poddano pracom zabezpieczającym jego konstrukcję oraz przebudowano wnętrze. Budynek znajduje się na końcu wsi, przy wyjeździe w kierunku Leśnicy, w pobliżu skrzyżowania z drogą w stronę Kwiatkowic. Położony jest za młynem. Otoczony jest innymi obiektami założenia dworskiego oraz współczesnymi.

Dwór – to obiekt murowany. Jest to budynek parterowy, z użytkowym poddaszem, na rzucie prostokąta, wydłużony na linii północ-południe. Bryła budynku jest prostopadłościenna. Dwór jest przykryty dachem dwuspadowym, pokrytym blachą. Od strony ściany szczytowej północnej, dostawiono parterową dobudówkę, o dachu jednospadowym. Elewacja frontowa pięcioosiowa z głównym wejściem na osi, zaakcentowanym ryzalitem, przykrytym dachem dwuspadowym. Budynek nie ma większych detali architektonicznych. Wysokość stropów parteru została zaakcentowana gzymsem kordonowym. Przed elewacją zachodnią widziny betonowy taras. Jak w przypadku dworu drewnianego, otaczał go kiedyś park, z którego niewiele zachowało się z założenia parkowe przy dworze. W okolicy zachowały się budynki gospodarcze.

Murowany dwór w Wodzieradach, fort. P. Pawlak

Do bardzo cennych zabytków gminy Wodzierady należy zaliczyć założenie *dworsko-parkowe w Piorunowie*. Najcenniejszym budynkiem jest w nim dwór. Został on wybudowany w 1925 r. przez Lucjana i Barbarę Niemyskich. W latach 1927–1939 w majątku przebywała Maria Dąbrowska, pisała tu wybrane rozdziały powieści *Noce i dnie*. 8 maja 1930 r. w majątku Piorunów zmarł – przybywający tam z przyjacielską wizytą – wicemarszałek Senatu Stanisław Posner. Po II wojnie światowej majątek znacjonalizowano. Po 1945 r. został siedzibą lokalnego PGR. Z inicjatywy Gminnego Komitetu Opieki Społecznej w Piorunowie, w 1946 r. w pałacu zorganizowano zabawę sylwestrową, z której dochód przeznaczony był na cele społeczne. W latach siedemdziesiątych pałac był w posiadaniu MO, będąc ośrodkiem kolonijnym dla dzieci milicjantów z Komendy Wojewódzkiej Milicji w Sieradzu. W 1994 r. budynek został zakupiony przez właściciela prywatnego, by później zostać zajęty przez bank. Od 2004 r. – ponownie w rękach prywatnych.

Właściciel gruntownie wyremontował obiekt, uporządkował otoczenie i rozpoczął działalność hotelowo-gastronomiczną. Dwór znajduje się w środku wsi Piorunów. Jego bezpośrednie otoczenie stanowią inne obiekty założenia parkowo-dworskiego oraz stawy i młyn. Jest to budynek murowany zbudowany na planie zbliżonym do litery „T”. Bryła budynku jest dwuczłonowa. Obie jego części przykryte są blaszanym dachem dwuspadowym, o różnym układzie kalenic. Część zachodnia – to podpiwniczony budynek parterowy, na rzucie prostokąta, wydłużony na linii wschód-zachód. Dominującym detalem tej części jest portyk, wsparty na czterech kolumnach, dobudowany po 2000 r. Elewacja jest pięcioosiowa, ozdobiona gzymsem, częściowo bonowana. Na wysokości stropu gzyms profilowany dzieli elewację na dwie części w poziomie.

Część wschodnia – to budynek piętrowy, podpiwniczony, na rzucie prostokąta, wydłużony na linii północ-południe. Podobnie jak w części zachodniej na wysokości stropu, gzyms profilowany dzieli elewację na części w poziomie. Parter jest pięcioosiowy z centralnie umieszczoną niszą, w której się znajduje figurka. Po każdej z jego stron widzimy po dwa okna, rozdzielone pilastrem. Elewacja piętra jest trzyosiowa z centralnie umieszczonym balkonem z balustradą, w formie tralki. Nad nim jest naczółek, a jeszcze wyżej – oculus. Elewacja wschodnia tej części jest pięcioosiowa z centralnie umieszczonym pseudoryzalitem, zwieńczonym niewielkim daszkiem dwuspadowym. Wejście z tej strony jest przez ganek, na którego stropie umieszczono balkon. Od strony elewacji północnej właściciel – po rozpoczęciu działalności hotelowej – dobudował taras. Dwór otoczony jest parkiem, którego granice wytycza ogrodzenie. Poza jego obwodem zachowały się budynki gospodarcze.

Dwór w Piorunowie, fot. P. Pawlak

Jak wspomniano wyżej, znikomą grupę zabytków stanowią obiekty techniki i zabytki przemysłowe. Obecnie istniejący młyn w Piorunowie wybudowano na początku XX wieku, w miejscu wcześniejszego. Młyn był wielokrotnie przebudowywany. Początkowo poruszany był kołem wodnym podsiębiernym. W latach dwudziestych XX w. zainstalowano w nim turbinę. W młynie pracowała początkowo jedna para kamieni francuskich, żubrownik i perlak. W 1939 r. zdolność przemiałowa młyna wynosiła od 1,2 do 1,5 ton na dobę. W latach 1939–1945 młyn

nie funkcjonował, poza sporadycznymi przypadkami. Po zakończeniu działań wojennych, został uruchomiony ponownie. W 1956 r. zelektryfikowano go. W latach siedemdziesiątych stan zachowania młyna określono na średni, zachowała się w nim wówczas większość urządzeń młynarskich. Młyn znajduje się w środku wsi Piorunów. Jest on położony w niewielkiej odległości od drogi gminnej Przyrownica–Kwiatkowiec, za hotelem. Jego bezpośrednie otoczenie stanowią stawy.

Młyn zbudowany jest z drewna, na kamienno-ceglanym fundamencie. To jednopiętrowy budynek, z dachem dwuspadowym, krytym papą. Od strony południowo-wschodniej dobudowana drewniana, parterowa turbinownia, a później inne budynki gospodarcze. Po dwudziestowiecznej cegielni w Piorunówku pozostał tylko komin i miejsca po wydobywaniu gliny.

Młyn w Piorunowie, fot. Piotr Pawlak

Cegielnia w Piorunówku, fot. Piotr Pawlak

Miejszem pamięci szczególnie ważnym jest *cmentarz w Wodzieradach*. Na tutejszym cmentarzu spoczęli żołnierze armii pruskiej i carskiej. Żołnierze armii pruskiej należeli do Korpusu Posen. Korpus ten składał się z wielu różnych oddziałów Landsturmu (LDST), w tym batalionów (BTL, – Bataillon) zapasowych (ERSATZ) pułków piechoty, zarówno saskich jak i pruskich. Żołnierze ci walczyli około 30 listopada 1914 r. w ostatniej fazie Operacji Łódzkiej. Korpus Posen atakował pozycje rosyjskie na linii od zachodu i północy m.in. przez Wodzierady, Lutomiersk, Mikołajewice, Zalew, Behcice czy Żytowice. Groby żołnierzy Korpusu Posen odnaleźć można również w Behcicach-Kolonii i Wymysłowie Piaskach. Nie jest znana liczba osób pochowanych na cmentarzu niemieckim. Po 1945 r. na podstawie zachowanych tablic nagrobnych stwierdzono, że na pewno spoczywa tu 27 żołnierzy armii niemieckiej.

Można przypuszczać, że pierwotnie żołnierzy chowano na terenie założenia dworskiego, gdyż w dworze urządzono lazaret. Swoje miejsce spoczynku znalazło tu 50 żołnierzy niemieckich poległych podczas II wojny światowej. Cmentarz położony jest w lesie przy drodze Wodzierady–Leśnica. Znajduje się blisko „Łowiska pod Lasem” Cmentarz ten składa się z dwóch kwater. Pierwsza – to miejsce spoczynku armii niemieckiej. Pole grobowe kwatery o wymiarach zbliżonych do prostokątów, o wymiarach 23 x 11 m., ogrodzone w postaci kilkunastu słupków. W polu grobowym stoi niski krzyż metalowy, z datą 1914 r. W jego centrum są nagrobki pulpitarne, pierwotnie ułożone były w linii prostej, w szeregach. Wtórnie, ktoś zachowane płyty ułożył w formie krzyża. Ponad 20 m od niego znajduje się kwatera żołnierzy armii carskiej. Pole grobowe cmentarza o wymiarach zbliżonych do prostokątów 6 m x 4 m, ogrodzone kilkunastoma słupkami. W centrum pola stoi niski krzyż metalowy z datą 1914 r. Teren cmentarza należałoby ogrodzić, posprzątać i wyciąć częściowo rośliny. Wskazane byłoby oznakowanie cmentarza poprzez umieszczenie znaku drogowego E-10 lub innej tablicy informacyjnej. Warto w takie akcje zaangażować lokalną młodzież szkolną, a sprzątanie połączyć z lekcją historii.

Również taką opieką należałoby otoczyć cmentarz ewangelicki w Chorzeszowie. Założono go prawdopodobnie w XIX w. Ostatni znany pochówek pochodzi z 1963 r. W 1918 r. przy cmentarzu

wybudowano niewielki zbór. Był to nieduży ceglany obiekt wzniesiony na planie prostokąta. Budynek przetrwał okres II wojny światowej. Prawdopodobnie został zburzony w latach siedemdziesiątych. Cmentarz położony jest przy drodze gminnej, niedaleko skrzyżowania z drogą Wodzierady–Łask, przed budynkiem posesji, w którym swój oddział ma Fundacja brata Alberta. Teren cmentarza nie jest ogrodzony, natomiast jest zaniedbany, zarośnięty drzewami i krzakami. Zachowało się kilkanaście nagrobków, zarówno w formie postumentów, płyt nagrobnych, mogił obmurowanych, jak i stojących żeliwnych krzyży. Dominują mogiły obmurowane, a część z nich dodatkowo posiada postumenty. Większość z grobów jest mocno zniszczona. Na terenie cmentarza widoczne są zarysy grobów ziemnych. Zachowane mogiły są w różnych miejscach nekropolii. Napisy na grobach są w języku polskim i niemieckim.

Cenniejszy architektonicznie jest nagrobek w formie obelisku z medalionem i fotografią osoby zmarłej w 1902 r. Niedaleko niego zachował się grób z ogrodzonym polem grobowym w postaci metalowego parkanu, wybudowanego na betonowej podmurówce, wewnątrz której znajduje się nagrobek. Na cmentarzu znajduje się pole grobowe, ogrodzone niskim obmurowaniem, wewnątrz którego stoi dwuczłonowy postument. Być może zwieńczony był niegdyś krzyżem. Lica przednich członów tego postumentu miały elementy dekoracyjne. Napisy są w języku niemieckim, nieczytelne. Zachowała się również płyta nagrobna kobiety, zmarłej 23 października 1847 r. w wieku 56 lat, która pochodziła z Królestwa Pruskiego. Forma wykonania płyty wskazuje jednak, że prawdopodobnie powstała ona w okresie międzywojennym. Przy samej drodze gminnej znajdują się dwie ramy grobowe z metalowymi krzyżami z 1963 r.

Cmentarz wojenny z 1914 r., fot. Piotr Pawlak

Grób w formie obelisku na cmentarzu ewangelickim w Chorzeszowie

5.5 Zabytki ruchome gminy Wodzierady

Na terenie Gminy Wodzierady zabytki ruchome znajdują się na wyposażeniu kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii. Z uwagi na bezpieczeństwo zabytków nie jest wskazane podawanie dokładnej ilości zabytków ruchomych. Wiąże się to z ryzykiem zainteresowania się niepowołanych osób ze względu na publikację w Dzienniku Ustaw.

5.6 Zabytki archeologiczne gminy Wodzierady

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach danego obszaru. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. W 2017 r. liczba stanowisk archeologicznych w gminie Wodzierady wyniosła 158

Lp.	LOKALIZACJA	OBIEKT I DATOWANIE
1	Alfonsów 1 (66 na 67-49), gm. Wodzierady	cmentarzysko kultury łużyckiej, V epoka brązu – archiwalne
2	Apolonia 1 (84 na 67-49), gm. Wodzierady	skarb monet, po 1067 r. – archiwalne
3	Chorzeshów 1 (33 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren. śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
4	Chorzeshów 2 (34 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, p. neolit – teren. osada kultury łużyckiej, epoka

		brązu-halsztat – teren.
5	Chorzyszów 3 (7 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
6	Chorzyszów 4 (8 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury łużyckiej, halsztat – teren.
7	Chorzyszów 5 (110 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, IV-V epoka brązu – teren.
8	Czarnysz 1 (49 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
9	Czarnysz 2 (50 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
10	Czarnysz 3 (51 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu-halsztat – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
11	Czarnysz 4 (29 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wcz. średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
12	Czarnysz 5 (30 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
13	Dobków 1 (40 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, okres rzymski – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
14	Dobruchów 1 (76 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
15	Dobruchów 2 (45 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
16	Dobruchów 3 (46 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
17	Dobruchów 4 (47 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
18	Dobruchów 5 (48 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury

		polskiej, nowożytność – teren
19	Dobruchów 6 (54 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
20	Dobruchów 7 (55 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
21	Dobruchów 8 (56 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
22	Dobruchów 9 (57 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
23	Dobruchów 10 (58 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
24	Dobruchów 11 (59 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
25	Dobruchów 12 (69 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia (ew. wczesna epoka brązu) – teren.
26	Dobruchów 13 (72 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
27	Dobruchów 14 (73 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia – teren
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
28	Elodia 1 (60 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
29	Hipolitów 1 (10 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
30	Hipolitów 2 (11 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, XVII-XVIII w. – teren.
31	Hipolitów 3 (14 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – teren.

32	Jesionna 1 (1 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury pucharów lejkowatych, neolit – archiwalne
33	Jesionna 2 (15 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje – teren.
34	Jesionna 3 (16 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, średniowiecze – teren.
35	Jesionna 4 (17 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, XVII–XVIII w. – teren.
36	Jesionna 5 (18 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia – teren.
37	Józefów 1 (35 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, EB – teren.
		śląd osadnictwa kultury przeworskiej, okres rzymski – teren.
38	Józefów 2 (36 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, EB – teren.
39	Józefów 3 (37 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury świdzkiej, paleolit schyłkowy – teren.
		osada kultury łużyckiej, EB – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
40	Józefów 4 (83 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, IV-V epoka brązu – teren.
		osada kultury przeworskiej, późny laten/rzym – teren
		śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, XVII-XIX w. – teren.
41	Julianów 1 (39 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze – teren
42	Julianów 2 (64 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren.
43	Julianów 3 (65 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.

44	Kiki 1 (57 na 68-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
45	Kiki 2 (9 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej (?), chronologia nieokreślona – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, XVII-XVIII w. – teren.
46	Kiki 3 (12 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, XVII-XVIII w. – teren.
47	Kolonia Przyrownica 1 (30 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, neolit – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
48	Kwiatkowice 1 (80 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, V epoka brązu – archiwalne
49	Kwiatkowice 2 (81 na 67-48), gm. Wodzierady	cmentarzysko kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
50	Kwiatkowice 3 (82 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, IV epoka brązu – archiwalne
51	Kwiatkowice 4 (83 na 67-48), gm. Wodzierady	cmentarzysko kultury łużyckiej, halsztat – archiwalne
52	Kwiatkowice 5 (84 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
53	Kwiatkowice 6 (85 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
54	Kwiatkowice 7 (86 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, neolit – archiwalne
55	Kwiatkowice 8 (1 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
56	Kwiatkowice 9 (2 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
57	Kwiatkowice 10 (3 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
58	Kwiatkowice 11 (4 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze/nowożytność – teren.
59	Kwiatkowice 12 (5 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
60	Kwiatkowice 13 (6 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze/nowożytność –

		teren.
61	Kwiatkowice 14 (7 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, neolit – teren.
62	Kwiatkowice 15 (8 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
63	Kwiatkowice 16 (9 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
64	Kwiatkowice 17 (10 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
65	Kwiatkowice 18 (26 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
66	Kwiatkowice 19 (27 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
67	Kwiatkowice 20 (28 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
68	Kwiatkowice 21 (31 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury prapolskiej, wcz. średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
69	Kwiatkowice 22 (32 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, okres rzymski – teren.
		śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
70	Kwiatkowice 23 (49 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
71	Kwiatkowice 24 (53 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
72	Kwiatkowice 25 (106 na 67-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, XVII-XIX w. – teren.

73	Kwiatkowice 26 (87 na 67-48), gm. Wodzierady	dwór na kopcu kultury polskiej, średniowiecze, nowożytność – archiwalne
74	Leśnica 1 (77 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa, rzym (moneta Antoninusa Piusa 138-161) – archiwalne
75	Leśnica 2 (52 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
76	Leśnica 3 (20 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, p. średniowiecze – teren. osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
77	Leśnica 4 (21 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, okres rzymski – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
78	Leśnica 5 (22 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren. osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
79	Leśnica 6 (23 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
80	Leśnica 7 (24 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka żelaza – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
81	Leśnica 8 (25 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
82	Leśnica 9 (33 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, średniowiecze – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
83	Leśnica 10 (34 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej i polskiej, wczesnopolskiej. średniowiecze – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
84	Leśnica 11 (35 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, późny okres rzymski rzym – teren.
85	Leśnica 12 (36 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, średniowiecze – teren. osada kultury polskiej, późne

		średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
86	Leśnica 13 (39 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
87	Leśnica 14 (41 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury pomorskiej, chronologia nieokreślona – teren.
88	Leśnica 15 (42 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
89	Leśnica 16 (43 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
90	Leśnica 17 (44 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
91	Leśnica 18 (50 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
92	Leśnica 19 (51 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
93	Magnusy 1 (78 na 67-48), gm. Wodzierady	cmentarzysko kultury łużyckiej, halsztat D-laten – archiwalne
94	Magnusy 2 (79 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
95	Magnusy 3 (60 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren.
		punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
96	Magnusy 4 (63 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
97	Magnusy 5 (64 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.

		punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
98	Magnusy 6 (65 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
99	Magnusy 7 (66 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia (lub wczesna epoka brązu) – teren.
100	Magnusy 8 (67 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
101	Magnusy 9 (68 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren. osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
102	Magnusy 10 (35 na 66-48), Wodzierady (d. Wola Łobudzka 6, gm. Szadek)	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
103	Magnusy 11 (37 na 66-48), Wodzierady (d. Wola Łobudzka 7, gm. Szadek)	osada kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
104	Mauryców 1 (4 na 68-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej (?), chronologia nieokreślona – teren.
105	Mauryców 2 (6 na 68-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVIII w. – teren.
106	Nowy Świat 1 (12 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
107	Nowy Świat 2 (13 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
108	Nowy Świat 3 (112 na 67-49), gm. Wodzierady	cmentarzysko kurhanowe? kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona (3 skupiska form terenowych) – teren.
109	Pelagia 1 (37 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia – teren.
110	Pelagia 2 (38 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
111	Pelagia 3 (61 na 68-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
112	Pelagia 4 (62 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
113	Pelagia 5 (63 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
114	Piorunów 1 (38 na 66-48), gm. Wodzierady	osada nieobronna kultury

		prapolskiej, wczesne średniowiecze – archiwalne
115	Piorunów 2 (39 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
116	Piorunów 3 (40 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
117	Piorunów 4 (41 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
118	Piorunów 5 (42 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
119	Piorunów 6 (43 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
120	Piorunówek 1 (44 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
121	Piorunówek 2 (45 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
122	Piorunówek 3 (46 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
123	Piorunówek 4 (47 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, EB – teren.
		osada kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
124	Piorunówek 5 (48 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, EB – teren.
		śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
125	Przyrownica 1 (27 na 66-48), gm. Wodzierady	ementarzysko kultury przeworskiej, rzymskiej – archiwalne
126	Przyrownica 2 (28 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – teren.
127	Przyrownica 3 (29 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
		osada kultury polskiej, XV w.

		– teren.
128	Skrajnia 1 (58 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze – teren.
129	Skrajnia – Kickie Góry 1 (59 na 68-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia – teren.
130	Teodorów 1 (91 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – architektura i teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – architektura i teren.
131	Teodorów 2 (92 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – architektura i teren.
132	Wandzin 1 (52 na 66-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren.
		osada kultury polskiej, XV w. – architektura
133	Włodzimierz 1 (47 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu-halsztat – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren
134	Włodzimierz 2 (48 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, EB – teren.
135	Włodzimierz 3 (13 na 68-49), gm. Wodzierady	osada kultury przeworskiej, chronologia nieokreślona – teren.
136	Włodzimierz 4 (59 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – architektura i teren.
137	Włodzimierz 5 (89 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona – architektura i teren.
138	Wodzierady 1 (32 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
139	Wodzierady 2 (38 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu-halsztat – teren.
140	Wodzierady 3 (39 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
141	Wodzierady 4 (40 na 67-49), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
		osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
142	Wodzierady 5 (38 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.

143	Wodzierady 6 (11 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
144	Wodzierady 7 (14 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzym – teren.
145	Wodzierady 8 (15 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury łużyckiej, epoka brązu – teren.
		śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat – teren.
		śląd osadnictwa kultury prapolskiej, wczesne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
146	Wodzierady 9 (16 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
47	Wodzierady 10 (17 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
148	Wodzierady 11 (18 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzymskiej – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, późne średniowiecze – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
149	Wodzierady 12 (19 na 67-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, nowożytność – teren.
150	Wodzierady 13 (37 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat – teren
		śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.
151	Wodzierady 14 (86 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia/epoka brązu – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, XV-XVI w. – teren.
152	Wodzierady 15 (107 na 67-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, XV-XVI w. – teren.
		śląd osadnictwa kultury polskiej, XVII-XIX w. – teren.
153	Wodzierady 16 (108 na 67-49), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, XVII-XIX w. – teren.
154	Wodzierady 17 (109 na 67-49), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, IV-V epoka brązu – teren.
		śląd osadnictwa kultury

		polskiej, XVII-XIX w. – teren.
155	Wola Czarnyska 1 (53 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona – teren. osada kultury polskiej, XV w. – teren.
156	Wola Czarnyska 2 (54 na 66-48), gm. Wodzierady	osada kultury polskiej, XV w. – teren.
157	Wrząsawa 1 (61 na 67-48), gm. Wodzierady	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność – teren.
158	Wrząsawa 2 (62 na 67-48), gm. Wodzierady	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia – teren. śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność – teren.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń

Zachowane obiekty zabytkowe na terenie gminy Wodzierady są zróżnicowane pod względem architektonicznym, jednak z dominacją dwudziestowiecznej zabudowy drewnianej. Zabytki zróżnicowane są także pod względem sposobu użytkowania i stanu ich zachowania. Analiza stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony na terenie gminy doprowadziła do rozpoznania następujących czynników determinujących jej dalszy rozwój. Dokonana w wyżej wspomnianej Strategii Rozwoju Gminy Wodzierady na lata 2014–2020 analiza SWOT dotyczy mocnych i słabych stron przesądzających o możliwościach rozwoju gminy oraz szans i wyzwań mających wpływ na jej rozwój. W analizie na potrzeby programu dodatkowo uwzględniano szczegółowo temat ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
CZYNNIKI WEWNĘTRZNE	
<p>Korzystne położenie – w pobliżu dużego miast-Łodzi, Łasku i Pabianic</p> <p>Dobra dostępność komunikacyjna – droga wojewódzka nr 710</p> <p>Potencjał dla rozwoju turystyki:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dobry stan środowiska naturalnego, - atrakcyjne otoczenie przyrodniczo-krajobrazowe (las, stawy), - wczesnobarokowy kościół w Kwiatkowicach wraz z otoczeniem - pałac w Piorunowie, - dworki w Wodzieradach, - rzeka Pisia - kompleks sportowo-rekreacyjny w Kwiatkowicach-Kolonii (park gminny, boisko sportowe, siłownia) - relikty parku w Czarnyszu - młyn w Piorunowie oraz ruiny cegielni w Piorunówku jako przykłady zabytków przemysłowych - tradycyjna wiejska architektura drewniana - cmentarze z 1914 r. w Wodzierach, jako miejsce pamięci osób poległych z lat I wojny światowej - występowanie stanowisk archeologicznych 	<p>Niezadawalający stan infrastruktury drogowej, szczególnie dróg gminnych</p> <p>Niski odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej/ mała liczba przydomowych oczyszczalni ścieków/szamb</p> <p>Brak sieci gazowej</p> <p>Niski stopień zagospodarowania przestrzeni na obiekty małej architektury: ławki, śmietniki</p> <p>Niewystarczający poziom dbałości mieszkańców o czystość przestrzeni publicznej</p> <p>Nierównomierny rozwój Gminy – niedoinwestowanie techniczne części południowej</p> <p>Brak ścieżek rowerowych</p> <p>Brak oświetlenia dróg w centrum sołectw</p> <p>Brak powszechnego dostępu do Internetu</p> <p>Niezadawalający standard obsługi pacjenta w ośrodku zdrowia</p> <p>Przestarzała baza dydaktyczna dla szkolnictwa podstawowego przy SP w Kwiatkowicach</p> <p>Brak wyposażenia SP w Zalesiu w salę gimnastyczną</p> <p>Słaby dostęp dorosłych mieszkańców do rynku pracy</p> <p>Niski poziom absorpcji środków ze źródeł zewnętrznych</p>

<p>Prężnie działające instytucje kultury: - orkiestra dęta przy OSP Kwiatkowie, - zespół wokalny <i>Kwiaty Polne</i>. Wysoki udział powierzchni gospodarstw rolnych w powierzchni Gminy ogółem Warunki do produkcji żywności ekologicznej Duża podaż działek wykorzystywanych na cele rekreacyjne</p>	<p>Zły stan wielu obiektów wpisanych do GEZ Brak działań edukacyjnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami Brak większej promocji dziedzictwa materialnego poza granice gminy Niewystarczające środki w budżecie gminy na renowację zabytkowych obiektów oraz rozwój instytucji kultury Brak wystarczających środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych i historycznych</p>
--	--

SZANSE	ZAGROŻENIA
CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE	
<p>Stworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości – tereny pod inwestycje Wspieranie mikro- i małych przedsiębiorstw w celu rozwoju przetwórstwa rolnego Inwestycje w infrastrukturę turystyczną Rozwój agroturystyki Opracowanie produktu turystycznego gminy Skuteczna promocja zasobów naturalnych i atrakcyjności turystycznej gminy Nowe technologie energetyczne, bazujące na odnawialnych źródłach energii wykorzystywane w gospodarstwach domowych Zaktywizowanie współpracy pomiędzy innymi samorządami w celu realizacji wspólnych przedsięwzięć Dostępność środków pochodzących ze źródeł Unii Europejskiej w nowej perspektywie finansowej</p>	<p>Rozwój kolei dużych prędkości Wzrastające natężenie ruchu ciężarowego Niska opłacalność produkcji rolnej Postępująca urbanizacja wsi Konflikty na linii miasto–wieś Utrzymujący się wysoki poziom bezrobocia Wzrost odsetka mieszkańców gminy, którzy długotrwale pozostają bez pracy Starzejące się społeczeństwo i wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców Odpływ młodszych i lepiej wykształconych mieszkańców do miasta Niski stopień wykorzystania finansowania zewnętrznego inwestycji Konkurencja turystyczna ze strony gmin sąsiednich Brak możliwości podjęcia prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturalne i będących własnością prywatną Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do charakteru historycznego gminy Samowolne działania na obiektach zabytkowych</p>

7. Założenia programowe

Celem niniejszego programu, opracowanego wraz z aktualizacją Gminnej Ewidencji Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy Wodzierady. Misją samorządu, w kontekście zachowania i ochrony zabytków, są działania w myśl art. 4 wspomnianej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wodzierady służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy.

Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska

kulturowego i naturalnego. Zadania określone przez gminę Wodzierady planowane są do realizacji w sposób ciągły, w okresie realizacji programu. Program zakłada kwoty na poszczególne priorytety, jednak realizacja poszczególnych zadań dokonywana będzie w zależności od możliwości pozyskania środków finansowych własnych lub zewnętrznych w następnych latach objętych okresem czteroletnim obowiązywania programu.

W ramach przedmiotowego Programu wyznaczono następujące priorytety:

- Priorytet I. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym gminy Wodzierady,
- Priorytet II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wraz z otoczeniem,
- Priorytet III. Promocja o popularyzacja dziedzictwa kulturowego.

6.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Priorytet I Zarządzanie dziedzictwem kulturowym Gminy Wodzierady

Priorytet I Zarządzanie dziedzictwem kulturowym Gminy Wodzierady	
Kierunki działania	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<p>Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy.</p> <p>Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Narodowym Instytutem Dziedzictwa.</p> <p>W przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego.</p> <p>Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni na terenie parków i cmentarzy.</p> <p>Ochrona i kształtowanie otoczenia obiektów zabytkowych w sposób niezagrażający ich ekspozycji w przestrzeni poprzez zakaz lokalizowania obiektów o agresywnej architekturze, zakłócających odbiór obiektów zabytkowych.</p> <p>Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.</p> <p>Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach, zabytkowych zespołach zieleni: parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp. w uzgodnieniu z właścicielami.</p> <p>Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych oferujących wypoczynek i rozrywkę.</p> <p>Ochrona stanowisk archeologicznych.</p> <p>Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Wodzierady w latach</p>
Priorytet II Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wraz z otoczeniem	
Kierunki działania	Zadania
Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków	Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków oraz egzekwowanie zapisów innych dokumentów gminy dotyczących ochrony

	zabytków i opieki nad zabytkami. Uwzględniania obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego
Priorytet III Promocja o popularyzacja dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działania	Zadania
Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	Gromadzenie materiałów archiwalnych dotyczących gminy. Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych. Organizacja imprez kulturowych i plenerowych z elementami folkloru. Wspieranie inicjatyw na rzecz kultywowania lokalnych zwyczajów. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Promocja obiektów zabytkowych podczas uroczystości na terenie gminy. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, bibliotek oraz innych instytucji kultury. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego. Współpraca z organizacjami pozarządowymi na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz organizowanie wspólnie z nimi inicjatyw na rzecz zabytków Znakowanie miejsc historycznych m.in. cmentarza w Chorzeszowie i Wodzieradach Zainteresowanie młodzieży tematyką zabytków poprzez organizowanie konkursów tematycznych.

Podsumowując, zadania określone przez gminę Wodzierady planowane są do realizacji w sposób ciągły w okresie obowiązywania programu. Będą one finansowane głównie ze środków własnych, właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych – osób prywatnych oraz budżetu Gminy, a w miarę możliwości uzyskania wsparcia z zewnątrz, również ze środków zewnętrznych, w tym funduszy europejskich. Ze względu na brak sprecyzowanych planów we wszystkich ww. kierunkach działań, nie jest możliwa szczegółowa charakterystyka zadań. Ponadto część obiektów należy również do właścicieli prywatnych, a nie do gminy Mochowo.

Gmina Wodzierady wyznacza sobie następujące zadania priorytetowe na lata 2023–2027:

- opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Wodzierady,
- prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków oraz egzekwowanie zapisów innych dokumentów gminy dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- gromadzenie materiałów archiwalnych dotyczących gminy,
- znakowanie miejsc historycznych m.in. cmentarza w Chorzeszowie i Wodzieradach,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz organizowanie wspólnie z nimi inicjatyw na rzecz zabytków,

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- zainteresowanie młodzieży tematyką zabytków poprzez organizowanie konkursów tematycznych.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami gminy Wodzierady jest wójt gminy. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- prawne – wynikające z przepisów ustawowych, w tym uchwał Rady Gminy, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, - finansowe – dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich,
- kontrolne – aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie (co dwa lata) sprawozdań z realizacji Programu oraz aktualizacja Programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania; dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania,
- koordynujące – realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- społeczne – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Jak wspomniano wyżej, program zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami program opieki nad zabytkami, po zaopiniowaniu przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi zostaje przedstawiony Radzie Gminy Wodzierady, w celu przyjęcia go uchwałą. Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji programu opieki nad zabytkami spoczywa na Wójcie, który sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawia je Radzie Gminy Wodzierady. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania. Po przyjęciu przez Radę Gminy Wodzierady treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków z informacjami o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich walorach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej społeczności lokalnej,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych,

- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Program ochrony zabytków Gminy Wodzierady określa pewne kierunki i cele w zakresie ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy. Obowiązek dbania o zabytki spoczywa na właścicielach lub użytkownikach obiektów zabytkowych. Decyzją Rady Gminy Wodzierady z budżetu gminy może zostać wydzielona pula środków na wsparcie osób prywatnych, wykonujących prace przy obiektach wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Głównymi źródłami finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, tj. projektów związanych z zabytkami oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa są:

- środki z funduszy europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym,
- środki z funduszy europejskich – Regionalnego Programu Operacyjnego, dystrybuowane na poziomie województwa,
- środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej, itd.,
- środki finansowe z budżetu państwa, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów ministerialnych,
- środki wojewódzkie (dotacje podmiotowe dla instytucji, których zarządcą jest samorząd województwa; dotacje dla innych jednostek samorządu terytorialnego; subwencje, granty, nagrody dla innych podmiotów).
- inne środki pochodzące z dotacji fundacji, stowarzyszeń lub osób trzecich.

Zakończenie

Program opieki nad zabytkami gminy Wodzierady – to dokument planistyczny dla tutejszej gminy, służący podejmowaniu, inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu działań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promocji dziedzictwa kulturowego przez samorząd tego szczebla. Zadania i cele określone w niniejszym programie powinny być realizowane, osiągnąć przez gminę w ramach posiadanych możliwości, przy współpracy z innymi jednostkami gminnymi, placówkami oświatowymi, organizacjami, stowarzyszeniami i związkami, których działania wiążą się z dziedzictwem kulturowym. Realizacja celów zawartych w niniejszym Programie powinna poprawić w społeczności lokalnej świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocnić lokalne wartości, upowszechnić wartość dziedzictwa kulturowego oraz potrzebę i zasady ochrony tego dziedzictwa w świadomości społeczeństwa.

Wykaz ilustracji:

Kościół parafialny pw św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii

Dzwonnica przy kościele parafialnym pw. św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii

Nagrobki przy kościele parafialnym pw. św. Mikołaja i św. Doroty Mikołaja i Doroty w Kwiatkowicach-Kolonii

Dziewiętnastowieczny dwór w Wodzieradach, elewacja południowa

fot Dziewiętnastowieczny dwór w Wodzieradach, elewacja północna

Czworaki dworskie w Wodzieradach

Murowany dwór w Wodzieradach

Dwór w Piorunowie

Młyn w Piorunowie

Cegielnia w Piorunówku

Cmentarz wojenny z 1914 r.

Grób w formie obelisku na cmentarzu ewangelickim w Chorzeszowie

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wodzierady z 2023 r.

LOKALIZACJA	OBIEKT	DATOWANIE	REJESTR ZABYTKÓW
Chorzeszów	DWÓR, ob. dom	druga połowa XIX w.	
Chorzeszów (d. Pelagia)	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX w.	
Czarnysz przy drodze powiatowej	KAPLICZKA	lata 20 – XX w.	
Dobków 2	DOM	ok. 1927 r.	
Dobruchów 47	DOM	początek XX w.	
Hipolitów	KRZYŻ	ok. 1920 r.	
Kiki 27 (niezachowany)	DWÓR	druga połowa XIX w.	
Kwiatkowice-Kolonia 3	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MIKOŁAJA i DOROTY W ZESPOLE KOSCIOLA PARAFIALNEGO	1606 r.	238/A z dnia 24.07.1967r.
Kwiatkowice-Kolonia 3	DZWONNICA WOLNO STOJĄCA W ZESPOLE KOSCIOLA PARAFIALNEGO	początek XVII w.	239/A z dnia 24.07.1967r.
Kwiatkowice-Kolonia 3	PLEBAINIA W ZESPOLE KOSCIOLA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. MIKOŁAJA i DOROTY	1912 r.	
Kwiatkowice-Kolonia 3	OGRODZENIE KOŚCIOLA PARAFIALNY P.W. ŚW. MIKOŁAJA i DOROTY W ZESPOLE KOSCIOLA PARAFIALNEGO	XIX w.	
Kwiatkowice-Kolonia 3	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY W GRANICACH OGRODZENIA W ZESPOLE KOŚCIOLA P.W. ŚW. MIKOŁAJA i DOROTY, ob. OTOCZENIE KOŚCIOLA	XV w.	
Kwiatkowice-Kolonia przy drodze wojewódzkiej, naprzeciw kościoła	PARK DWORSKI	XIX w.	
Kwiatkowice przy ulicy Łódzkiej	CMENTARZ	XIX w.	
Kwiatkowice ul. Łaska 4	DOM	ok. 1920 r.	
Kwiatkowice przy posesji ul. Łaska 13	KAPLICZKA	okres pomiędzy 1920-1925	

Leśnica przy posesji Leśnica 37	KAPLICZKA	1948 r.	
Pelagia 23	DOM	1920 r.	
Piorunów 21	OFINCZYNA W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 21	OBORA W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 21	OBORA W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 21	STODOŁA W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 21	OGRODZENIE W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 21	PARK W ZESPOLE DWORSKIM	pierwsza połowa XX w.	
Piorunów 25	DWÓR W ZESPOLE DWORSKIM-PARKWO-FOLWARCZNYM	1925 r.	
Piorunów 30	MŁYŃ	początek XX w.	
Piorunówek za posesją Piorunówek 3 i 4	CEGIELNIA	ok. 1925 r.	
Przyrownica 33	SZKOŁA	1935 r.	
Stanisławów przy posesji Stanisławów 2	KAPLICZKA	okres pomiędzy 1946 , a 1949	
Wodzierady 65	DWÓR	ok. 1825 r.	259/A z dnia 24.07.1967r.
Wodzierady 59	CZWORAK W ZESPOLE DWORSKIM, ob. dom	XIX w.	
Wodzierady 60	CZWORAK W ZESPOLE DWORSKIM, ob. dom	XIX w.	
Wodzierady 68	DWÓR W ZESPOLE DWORSKO-PARKOWO-FOLWARCZNYM	XIX/XX w.	
Wodzierady 77	OBORA W ZESPOLE DWORSKO-PARKOWO-FOLWARCZNYM	czwarta ćwierć XIX w.	
Wodzierady przy drodze powiatowej Wodzierady-Leśnica	PARK DWORSKI	XIX w.	
Wodzierady w lesie, przy drodze powiatowej Wodzierady-Leśnica	CMENTARZ WOJENNY	1914 r.	
Wola Czarnyska 27	DOM	około 1928 r.	

Bibliografia

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, opracowany przez Bolesława Chlebowskiego, Filipa Sulimierskiego, Władysława Walewskiego w latach 1880–1914. i 1995, tomy I – XVI, Warszawa

A. i J. Leopoldowie, *Historia rodziny Leopoldów. Wspomnienia Antoniego Leopolda*, Warszawa 2016

- B. Baranowski, W. Baranowski, A. Lech, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce*, T. IV, z. 5, Wrocław-Warszawa- Kraków 1972
- J. Pietrzak, *Barokowy kościół przy pradawnym trakcie*, „Dziennik Łódzki” z dnia 19.01.2001 r.

I

Matysiak, *Mapa mentalności wybranej miejscowości. Znak pamięci, znak przestrzeni w wybranej przeszłości*, Kielce 2012, maszynopis

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. II województwo łódzkie, pod red. J. Łozińskiego, Warszawa 1954

- K. Jarno-Cichosz, *Kościół parafialny pw. św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach*, „Biuletyn Szadkowski” Szadek 2016, t. 16, s. 77-90.

- P. Wdowiak, *Planeta Grabia, galaktyka Neri-is. Historia z Podgrabia z łódzkim Nerem i wileńską Neris w tle*, Łódź-Drzewociny 2020

Wodzierady, Biuletyn Informacyjny

400 lat kościoła parafialnego pw. świętego Mikołaja i świętej Doroty w Kwiatkowicach, Kwiatkowie 2006

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Projekt planu w zakresie cmentarza wojennego na 1974 r.*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Decyzja w sprawie skreślenia z rejestru zabytków województwa łódzkiego dworu w Kikach, gmina Wodzierady*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Monografia gminy Wodzierady na 1948 r.*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Park we wsi Piorunów opis*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Park we wsi Wodzierady opis, projekt rozbudowy*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Dokumenty sum kapitalnych remontu budynków dworku zabytkowego w Wodzieradach*

Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, *Decyzja w sprawie remontu dworu w Wodzieradach*

Sąd Rejonowy w Łasku, Wydział ksiąg wieczystych, *Akta wieczyste z terenu gminy Wodzierady*

Narodowy Instytut Dziedzictwa, karty ewidencji zabytków

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi, karty ewidencji zabytków

Strony internetowe:

<https://www.wuoz-lodz.pl/>

<http://sieradzkiewsie.blogspot.com/>

<https://toponimiasieradzka.blogspot.com/>

<https://nid.pl/>

<https://bip.wodzierady.pl/wiadomosci/dzial/1706>

<http://www.cmentarzeewangelickie-lodzkie.pl/>

<https://terrasiradiensis.jimdofree.com/>

<https://www.facebook.com/mapyregionusieradzkiego/>

<https://czasopisma.uni.lodz.pl/biuletynszadkowski/issue/archive>